

ESTUDIOS NEOGRIEGOS

REVISTA CIENTÍFICA
DE LA
SOCIEDAD HISPÁNICA DE ESTUDIOS NEOGRIEGOS

ISSN: 1137-7003

2008

Número 11

SOCIEDAD HISPÁNICA DE ESTUDIOS NEOGRIEGOS
Vitoria-Gasteiz 2008

ESTUDIOS NEOGRIEGOS

ESTUDIOS NEOGRIEGOS

REVISTA CIENTÍFICA
DE LA
SOCIEDAD HISPÁNICA DE ESTUDIOS NEOGRIEGOS

Número 11

2008

SOCIEDAD HISPÁNICA DE ESTUDIOS NEOGRIEGOS
Vitoria-Gasteiz 2008

ESTUDIOS NEOGRIEGOS: Revista científica de la Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos.
Título abreviado: Estud. Neogriegos – N. 1 (1997) – Granada: Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos,
1997-2001, País Vasco, 2003-2005, Vitoria-Gasteiz, 2009.

Anual

ISSN 1137-7003. Depósito Legal: GR- 82-97

1. Lengua griega medieval y moderna – Publicaciones periódicas 2. Literatura griega medieval y moderna – Publicaciones periódicas 3. Civilización griega medieval y moderna – Publicaciones periódicas I. Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos. Publicaciones

807.73/.74 (05) – 877.3/.4 (05) – 008 (495)(05) – 008(495.02)(05)

ESTUDIOS NEOGRIEGOS, publicación científica anual de la Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos, acoge trabajos originales e inéditos en forma de artículos, actualizaciones bibliográficas, reseñas y noticias, relacionados con la Grecia medieval, moderna y contemporánea, preferentemente en los ámbitos artístico, filológico, histórico, lingüístico y de traducción.

Quienes deseen enviar originales para su publicación habrán de ser socios de la SHEN. También podrán publicarse trabajos de miembros de la Sociedad Europea de Estudios Neogriegos.

Estudios Neogriegos se edita una vez al año. El plazo de entrega de originales finaliza el día 30 de septiembre. El Comité editorial acusará recibo de la recepción de los originales y se iniciará el proceso evaluador de los trabajos. Todos los trabajos recibidos serán evaluados por al menos dos especialistas en cada materia. Durante el proceso se mantendrá el anonimato tanto de los evaluadores como de los autores. La aceptación o no del trabajo será comunicada al autor en diciembre. Después, a medida que se avance en la composición de la revista, el autor recibirá las galeras de la compaginación para que las devuelva corregidas en el plazo indicado.

La extensión máxima de los trabajos es de 6.000 palabras y tendrán que ir precedidos por el título – en la lengua del artículo y en inglés-, el nombre del autor o autores, y la dirección completa de la institución a la que pertenecen. Todos los artículos incluirán un resumen en la lengua de redacción del artículo y otro en inglés, de un máximo de seis líneas, así como las palabras clave en los mismo idiomas (máximo cinco). Para las reseñas, se recomienda un máximo de 1500 palabras. El número de palabras incluye las notas y la bibliografía utilizada tanto en artículos como en reseñas. La información sobre las normas de publicación se detalla en las páginas finales del volumen.

EQUIPO DE DIRECCIÓN

Directora: Olga Omatos Sáenz (*Universidad del País Vasco*)

Subdirectora: Isabel García Gálvez (*Universidad de La Laguna-Tenerife*)

Secretaria: Alicia Morales Ortiz (*Universidad de Murcia*)

CONSEJO DE REDACCIÓN

Javier Alonso Aldama (*Universidad del País Vasco*), José Antonio Costa Ideias (*Universidade Nova de Lisboa*),

Ernest Marcos Hierro (*Universitat de Barcelona*), Francisco Morcillo Ibáñez (*IES Albacete*),

Encarnación Motos Guirao (*Universidad de Granada*), Manuel Serrano Espinosa (*Universidad de Alicante*),

Penélope Stavrianopulu (*Universidad Complutense de Madrid*).

CONSEJO ASESOR

Miguel Castillo Didier (*Universidad de Santiago de Chile*), Kostas Dimadis (*Freie Universität Berlin*), José Mª Egea (*Universidad del País Vasco*), Hans Eideneier (*Universität zu Köln-Universität Hamburg*), Παναγιώτης Γιαννόπουλος (*Université Catholique de Louvain*), Γιάννης Χασιώτης (*Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*), Ερασμοσθένης Κατωμένος (*Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων*), Antonio Melero Bellido (*Universidad de Valencia*), Moschos Morfakidis Filactós (*Universidad de Granada*), Constantino Nikas (*Università degli Studi di Napoli "L'Orientale"*) y Kostas Tsirópulos (*Atenas*).

COMPAGINACIÓN: Isabel García Gálvez / Gracia Rosique Delgado

CORRECCIÓN: Equipo de dirección.

IMPRESIÓN: ALSUR.

SUSCRIPCIÓN Y COMPRA: España y América Latina, 35€; Europa, 40€; Norteamérica 40€.

INFORMACIÓN Y CONTACTO: revista@shen.org.es – guerufi@euskalnet.net – <http://www.shen.org.es>

Apartado postal 2.111. E-01006 Vitoria-Gasteiz. España

Esta publicación se ofrece en intercambio con cualquier otra publicación también periódica que tenga parecidos intereses y cobertura.
El Equipo de dirección no se responsabiliza de las opiniones de los autores de los trabajos.

SUMARIO

Editorial	7
Colin Thubron's <i>Journey into Cyprus</i> ; or a british traveller's literary (re)creation of a new identity for greek-cypriots. <i>Eroulla Demetriou/ José Ruiz Mas</i>	9
El modelo de mujer andrógina en la música <i>rebétika</i> de los años '30 y la restitución simbólica del espacio masculino en el imaginario popular griego. The androgynous woman model in the <i>rebetika</i> songs of the 1930s and the symbolic restitution of masculine space in the greek popular imaginary. <i>Manuel González Rincón</i>	17
Ioanna Tsatsos y la Técnica del Diario. Ioanna Tsatsos and the Technique of the Diary. <i>Maila García Amorós</i>	57
‘El más delicioso lugar que ay en el mundo’: Μια ανέκδοτη ισπανική περιγραφή της Κωνσταντινούπολης του 1631 και ο Έλληνας συντάκτης της. ‘El más delicioso lugar que ay en el mundo’: An Unpublished Spanish Description of Constantinople of 1631 and its Greek Author. <i>Γιάννης Κ. Χασιώτης</i>	69
Προφεμιστική, φεμινιστική και μεταφεμιστική δόμηση της υποκειμενικότητας του αρσενικού και του θηλυκού σε ελληνικά παιδικά και νεανικά κείμενα. Pro-feminist, feminist, and meta-feminist framing of the attitude towards the masculine and the feminine in Greek texts for children and youngsters. <i>Γεώργιος Παπαντωνάκης</i>	89
«Gritos de pasión»: Tres Medeas para Jules Dassin. «A Dream of Passion»: three Medeas for Jules Dassin. <i>Alejandro Valverde García</i>	111
Το ‘σαν’ και το ‘όπως’ στη Νεοελληνική. Επικαλύψεις και παράλληλες σημασίες. ‘San’ and ‘opos’ in modern Greek. Overlapping and parallel meanings. <i>Παναγιώτης Α. Γιαννόπουλος</i>	125

Recensiones	159
-------------------	-----

Vasilis Vitsaxis, *El Mito, punto de referencia en la búsqueda existencial*, (Maila García Amorós). Emmanuil Roídis, *Paseos por Atenas. Ensayos y Estudios históricos*. Traducción de Carmen Vilela. (Olga Omatos Sáenz). José M. Egea, *Λεξικό ιχθύων ελληνο-ισπανικό / ισπανοελληνικό. Diccionario de Ictiología griego-español / español griego* (Maila García Amorós). LEONTARIDI, ELENI, *Los tiempos del pasado del indicativo en español y en griego moderno*, *Biblioteca virtual redELE*, nº 9 (segundo semestre 2008) (Amor López Jimeno). Andreas Karkavitsas, *El Mendigo*, traducción, introducción y notas de Mª Salud Baldrich López y Panayota Papadopulu (Maila García Amorós). Μιχαήλ Τσερβάντες, *Ο επιτήδειος ευγενής δον Κισότης της Μάντσας. Η πρώτη γνωστή ελληνική μετάφραση*, (Santiago Carbonell Martínez). Miguel Cortés Arrese, *Memoria e invención de Bizancio*. (Isabel Cabrera Ramos)

Datos de los colaboradores	175
----------------------------------	-----

Normas de redacción	177
---------------------------	-----

ΤΟ ‘ΣΑΝ’ ΚΑΙ ΤΟ ‘ΌΠΩΣ’ ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ. ΕΠΙΚΑΛΥΨΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΛΛΗΛΕΣ ΣΗΜΑΣΙΕΣ

Παναγιώτης Α. Γιαννόπουλος
Université Catholique de Louvain

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Τα νεοελληνικά ‘σαν’ και ‘όπως’ λειτουργούν ως απλά επιρρήματα, συνδετικά επιρρήματα, μόρια, σύνδεσμοι και προθέσεις. Η δομική αυτή ποικιλότητα οφείλεται στη διαχρονικότητά τους και στη σημασιολογική εξέλιξή τους από την αρχαία ελληνική ως τη νεοελληνική δημοτική. Ως πραγματικό επίρρημα λειτουργεί μόνο το ‘όπως’ σε μία επιρρηματική έκφραση. Συνήθως οι δύο λέξεις είναι συνδετικά επιρρήματα που εισάγουν δευτερεύουσες προτάσεις αναφοράς ή εξομοίωσης, σπανιότερα χρόνου ή αιτίας, ενώ σε πολλές περιπτώσεις η σημασία τους είναι αμφίβολη ή αμφίσημη, με σημασιολογικές επικαλύψεις ή ταυτοσημίες που αντιβαίνουν στον κανόνα της γλωσσικής οικονομίας. Η βαθιά δομή των παραδειγματικών φράσεων δείχνει πως το ‘όπως’ εκφράζει την αναφορικότητα, ενώ το ‘σαν’ την υποθετικότητα. Το ‘σαν’ χρησιμοποιείται εξάλλου ως ερωτηματικό μόριο πλήρους άγνοιας (με τη βαθιά δομή να υποκρύπτει υποθετική ομοιότητα), ενώ ως πρόθεση με αιτιατική δείχνει ομοιότητα του υποκειμένου ή του κατηγορουμένου της κύριας πρότασης. Ως συνδεσμικά, οι δύο λέξεις εισάγουν υποταγμένες ειδικές, τελικές, υποθετικές, χρονικές, αιτιολογικές και αναφορικές προτάσεις. Γενικά το ‘όπως’ έμεινε εγγύτερα στην αρχαία αναφορική του σημασία, ενώ το ‘σαν’ ακολούθησε τον υποθετικό προσανατολισμό του ‘αν’.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Αμφισημία. Επίρρημα (συνδετικό, τροπικό, τροπικό-αιτιολογικό, τροπικό-αναφορικό, τροπικό-εξομοιωτικό, τροπικό-υποθετικό, χρονικό). Μόριο ερωτηματικό. Πρόθεση. Σύνδεσμος (αιτιολογικός, αναφορικός, ειδικός, τελικός, χρονικός, υποθετικός). Ταυτοσημία.

ABSTRACT

Modern Greek *σαν* and *όπως* are used as simple or connecting adverbs, particles, conjunctions or prepositions. This structural multiplicity comes from their diachronic and semantic evolution from ancient up to demotic Modern Greek.

Only *όπως* can be employed as a true adverb and even there only in one adverbial expression. Usually, the two words are used as connecting adverbs, which introduce subordinate relative or similar statements, less often temporal or causal; but in many cases their signification is doubtful and ambivalent, characterized by semantic overlapping or homonyms, which oppose themselves to the rule of linguistic economy. The profound structure of paradigmatic sentences shows that *όπως* expresses relativity and *σαν* conditionality.

Furthermore, *σαν* is used as interrogative particle expressing total ignorance (whose profound structure reveals hypothetical similitude), while as proposition followed by an accusative, the particle expresses similarity of the subject or complement with the main clause. As conjunction, the two words introduce specific, final, conditional, temporal, causal and relative subordinates. In general, *όπως* remained closer to its ancient significance of relativity, while *σαν* evolved towards a signification of conditionality.

KEY WORDS: Ambiguity. Adverb (conjunctive, of manner, of manner and causal, of manner and referential, of manner and assimilative, of manner and conditional, temporal). Interrogative particle. Preposition. Conjunction (causal, referential, complementary, final, temporal, conditional). Homonymy.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ο φυσικός χρήστης μιας γλώσσας, επί του προκειμένου της νεοελληνικής, δεν αιτιολογεί συνειδητά το γλωσσικό κώδικα. Αντίθετα κατά τη διαδικασία εκμάθησης μιας γλώσσας ο χρήστης επιχειρεί να εκλογικεύσει τον κώδικα της γλώσσας-στόχου για να κατηγοριοποιήσει τα δομικά της στοιχεία ώστε να ελέγχει αρχικά την πρόσληψη και στη συνέχεια την αναπαραγωγή του λόγου. Η αιτιολογημένη χρήση των γλωσσικών στοιχείων μιας επίκτητης γλώσσας παραμένει ακόμα και όταν ο χρήστης φθάσει στον αυτοματισμό. Αυτός είναι άλλωστε ο σκοπός της ανάλυσης του σημασιολογικού περιεχομένου και του σημασιολογικού πεδίου μιας λέξης ή ενός συνόλου λέξεων που επιχειρούν τόσο ο διδάσκων όσο και ο διδασκόμενος ενός γλωσσικού μαθήματος.

Η ΝΕ * στον τομέα αυτό δεν παρουσιάζει ούτε περισσότερες ούτε λιγότερες δυσκολίες από οποιαδήποτε άλλη γλώσσα. Η ιδιομορφία της εστιάζεται κυρίως σε γλωσσικά φαινόμενα που της κληροδότησε το γλωσσικό της παρελθόν, η συγχρονική συνύπαρξη διαχρονικών γλωσσικών φαινομένων και η συγκυρία πολλαπλών κοινωνικογλωσσικών επιπέδων. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των λέξεων 'σαν' και 'όπως', οι οποίες τόσο στο δομικό-συντακτικό πεδίο, όσο και στο σημασιολογικό, άλλοτε συγκλίνουν έως και της ταυτοσημίας και άλλοτε αποκλίνουν¹.

Εισαγωγικά επισημαίνω την ανυπαρξία εξειδικευμένης βιβλιογραφίας. Την απουσία αυτή καλύπτει, έστω και στοιχειωδώς, ένα σώμα παραδειγμάτων, προϊόν προσωπικής μου έρευνας. Σε κάποιες περιπτώσεις υποχρεώθηκα να καταφύγω σε ένα τέχνασμα: όταν διαθέτω παραδείγματα μόνο με το 'όπως', τοποθετώ στη θέση του 'όπως' το 'σαν' για να εντοπίσω τις δομικές ή σημασιολογικές διαφορές που προκύπτουν. Ακολουθώ ανάλογη διαδικασία όταν διαθέτω παραδείγματα μόνο με το 'σαν'. Όταν οι φράσεις αυτές είναι λεκτικά αδύνατες, επισημαίνονται με αστερίσκο. Όταν είναι λεκτικά αδόκιμες, αλλά συναντιούνται στο λόγο, επισημαίνονται με το λατινικό ερωτηματικό (?).

*Συντομογραφίες

ΑΕ = Αρχαία Ελληνική γλώσσα

ΜΕ = Μεσαιωνική Ελληνική γλώσσα

ΝΕ = Νεοελληνική γλώσσα

ΝΕΑ = Νεοελληνική Δημοτική γλώσσα

ΝΕΚ = Νεοελληνική Καθαρεύουσα γλώσσα

* = Φράση αδόκιμη και γλωσσικά αδύνατη

? = Φράση αδόκιμη που συναντιέται στο λόγο

¹ Κατά τους R. STEINIZ και E. LANG, *Adverbial Syntax (Studia Grammatica, 10)*, Βερολίνο, 1971², σελ. 99, όταν δύο εκφράσεις ισοδυναμούν σημασιολογικά είναι παραφράσεις μιας κοινής δομής βάρθους. Βλ. επίσης Θ. ΝΑΚΑΣ, *Τα επιρρηματικά της Νέας Ελληνικής (Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου, 50)*, Αθήνα, 1987, σελ. 44.

II. ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΔΟΜΙΚΗ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ

Στα εγχειρίδια μορφολογικής γραμματικής της κοινής ΝΕ και της ΝΕΔ το 'όπως' χαρακτηρίζεται ως τροπικό επίρρημα² και στους πίνακες συσχετικών επιρρημάτων ως τροπικό-αναφορικό³.

Ο μορφολογικός χαρακτηρισμός του 'σαν' είναι λιγότερο σαφής. Ένα μέρος της ευθύνης ανήκει στον Μ. Τριανταφυλλίδη, ο οποίος ονομάζει το 'σαν' (και το 'ως') 'ομοιωματικό μόριο'⁴, στη συνέχεια 'αιτιολογικό μόριο'⁵, χωρίς όμως να το αναφέρει μεταξύ των μοριών⁶, ενώ στο συγκεντρωτικό Πίνακα ακλίτων το αποκαλεί 'ομοιωματικό επίρρημα'⁷. Τέλος, στο κεφάλαιο περί συνδέσμων κατατάσσει το 'σαν' μεταξύ των χρονικών και των υποθετικών συνδέσμων⁸. Γενικά τα εγχειρίδια της ΝΕ μορφολογικής γραμματικής ακολουθούν τον Τριανταφυλλίδη και αποκαλούν το 'σαν' ενίοτε σύνδεσμο⁹, άλλοτε τροπικό επίρρημα¹⁰ και άλλοτε μόριο που

² Βλ. π.χ. Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ, *Νεοελληνική Γραμματική*, Αθήνα, 1941, § 991, *Νεοελληνική Γραμματική. Αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής του Μανόλη Τριανταφυλλίδη*, Αθήνα, έκδ. 1982, § 282, Σ. ΦΙΛΟΣ, *Μεθοδική Νεοελληνική Γραμματική*, Αθήνα, 1981², σελ. 242, Δ. ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και Β. ΜΟΣΚΟΒΗΣ, *Εγχειρίδιον συστηματικής διδασκαλίας της Νεοελληνικής γλώσσας*, τόμ. Α'; *Διδασκαλία της Καθαρευούσης*, Αθήνα, 1970², σελ. 398, Γ. ΖΟΥΚΗΣ, *Γραμματική της Νεοδημοτικής*, Αθήνα, 1963, σελ. 159-160, Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ και Π. ΚΟΝΤΟΣ, *Συγχρονική Γραμματική της κοινής Νέας Ελληνικής*, Αθήνα, 1967, σελ. 240, Χ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Νεοελληνική Γραμματική της ε' και στ' Δημοτικού*, Αθήνα, 1978, σελ. 269. Κατά τον Α. ΜΑΡΙΝΕΤ, *Θέματα λειτουργικής σύνταξης*, μετάφραση από τα γαλλικά Ελένη ΒΕΛΤΣΟΥ, Φ. ΚΑΒΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. ΜΑΓΟΥΛΑΣ, Δέσποινα ΧΕΙΛΑΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ, Αθήνα, 1985, σελ. 128, τα λεγόμενα 'πρωτεύοντα επιρρήματα' είναι τρόπον, τόπου και χρόνου, αλλά είναι αμφίβολο αν το 'όπως' είναι 'πρωτεύον επίρρημα'. Ο ΝΑΚΑΣ, σελ. 29-37, υιοθετεί αυτή τη θέση και απορρίπτει τόσο την άποψη των Α. ΤΖΑΡΤΖΑΝΟΥ, *Νεοελληνική σύνταξις (της Κοινής Δημοτικής)*, τόμ. Α', Αθήνα, 1946, τόμ. Β', Αθήνα, 1953, § 148, που αποκαλεί μόρια όλες σχεδόν τις άκλιτες λέξεις της Νεοελληνικής, όσο και του ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ, *Νεοελληνική Γραμματική*, § 985-1005, που εντάσσει στα 'πρωτεύοντα επιρρήματα' επίσης τα Ποσοτικά, τα Βεβαιωτικά, τα Δισταχτικά και τα Αρνητικά.

³ *Νεοελληνική Γραμματική*, § 284, ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ και ΚΟΝΤΟΣ, σελ. 240. Κατά τον J. HUMBERT, *Συντακτικόν της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας*, ελλ. μετάφραση από τα γαλλικά Γ. ΚΟΥΡΜΟΥΛΗ, Αθήνα, άνευ χρονολογίας, σελ. 224, η αρχική σημασία του 'όπως' ήταν αναφορική. Πάντως ο ΝΑΚΑΣ, αποφεύγει να αναφερθεί στο 'όπως' και να το χαρακτηρίσει με οποιοδήποτε τρόπο, μολονότι αναφέρει (σελ. 38) τα χρονικά συνώνυμμά του 'ενώ' 'όσο' και 'καθώς'. Επίσης δεν αναφέρει το 'όπως' όταν μιλά (σελ. 96-97) για τους χρονικούς συνδέσμους 'ενώ', 'όταν' και 'καθώς'. Οι μόνοι που κατατάσσουν το 'όπως' μεταξύ των τελικών συνδέσμων είναι οι ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και ΜΟΣΚΟΒΗΣ, *Εγχειρίδιον*, σελ. 385.

⁴ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ, *Νεοελληνική Γραμματική*, § 996-997.

⁵ *Αυτόθι*, § 1053.

⁶ *Αυτόθι*, § 1061, όπου ως μόρια αναφέρονται τα : *ας, θα, να, μα, για*.

⁷ *Αυτόθι*, § 1069.

⁸ *Αυτόθι*, § 1049 και 1055.

⁹ *Νεοελληνική Γραμματική*, § 290, ΤΣΟΛΑΚΗΣ, σελ. 274.

¹⁰ *Νεοελληνική Γραμματική*, § 270, Π. ΚΑΝΔΡΟΣ, Ε. ΛΑΝΑΡΗΣ, Α. ΜΟΥΜΤΖΑΚΗΣ, Δ. ΤΑ-

επέχει θέση επιρρήματος με σημασία τροπική ή εξομοιωτική¹¹. Η ταξινομική αυτή ασάφεια οφείλεται στο γεγονός ότι το 'όπως' υπήρχε ήδη στην ΑΕ, οπότε παγώθηκε και η μορφολογία του¹², ενώ το 'σαν' αποτελεί νεότερο σχηματισμό, ο οποίος αποτελεί συμφυρμό των διαφόρων λειτουργιών του αρχαίου 'ως' με το επίθημα 'να'¹³.

Στα εγχειρίδια δομικής γραμματικής της ΝΕ, ή 'Συντακτικά όπως συνήθως λέγονται, το 'όπως' κατατάσσεται μεταξύ των τροπικών επιρρημάτων με αναφορικό χαρακτήρα¹⁴. Εξάλλου το 'όπως' και το 'σαν' αναφέρονται ως υποτακτικοί σύνδεσμοι που εισάγουν δευτερεύουσες χρονικές¹⁵ και αιτιολογικές¹⁶ προτάσεις, ενώ το 'σαν' εισάγει και υποθετικές προτάσεις¹⁷. Μόνο ένα εγχειρίδιο που ασχολείται με την ΝΕΚ θεωρεί το 'όπως' τελικό σύνδεσμο¹⁸, ενώ το 'σαν', σπάνια αναφέρεται μεταξύ των επιρρημάτων που εξαρτούν αναφορική πρόταση¹⁹. Ορισμένα εγχειρί-

ΝΗΣ, Χ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, *Νεοελληνική Γραμματική για το Γυμνάσιο*, τεύχος Β', Αθήνα, 1989⁶ (για παραπομπές στο βιβλίο αυτό χρησιμοποιώ τη συντομογραφία *Γραμματική για το Γυμνάσιο*), σελ. 117 και σελ. 170. Ο ΝΑΚΑΣ, σελ. 76, μιλώντας για τα χρονικά επιρρήματα παραθέτει ένα παράδειγμα με χρονική χρήση του 'σαν' χωρίς όμως να το αναλύει.

¹¹ *Νεοελληνική Γραμματική*, § 277, ΦΙΛΟΣ, σελ. 242, ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και ΜΟΣΚΟΒΗΣ, *Εγχειρίδιον*, σελ. 357.

¹² Α. JANNARIS, *An Historical Greek Grammar, Chiefly of the Attic Dialect*, Λονδίνο, 1897, § 1433,2: αναφορικό επίρρημα, § 1446,Β: ερωτηματικό επίρρημα, § 1760: τελικός σύνδεσμος ο οποίος στη συνέχεια (§ 1764) αντικαταστάθηκε από τον *ώστε* και ακόμα αργότερα από τον *ώστε να*. Αυτό δεν εμποδίζει τους συγγραφείς του βιβλίου *Γραμματική για το Γυμνάσιο*, τεύχος Γ', σελ. 155, να ονομάζουν το 'όπως' μόριο.

¹³ JANNARIS, § 1488: το αρχαίο *ωσει* (ως+ει) έγινε *ωσάν* (ως+αν) από την εποχή που στο λόγο το υποθετικό αν αντικατέστησε το υποθετικό *ει*. Από το υποθετικό *ωσάν* (§ 1737) θα προέλθει ο ΝΕ υποθετικός σύνδεσμος *σαν*, αλλά και το εξομοιωτικό επίρρημα *σαν*, δεδομένου ότι, όπως σημειώνουμε στη συνέχεια, η εξομοίωση στη βαθιά της δομή είναι μια μορφή υπόθεσης. Το *ως* όμως στην ΑΕ ήταν επίσης δηλωτικό πρόθημα (§ 1751), αλλά και χρονικό επίρρημα (§ 1776). Το δηλωτικό *ως* θα δώσει το σύνθετο *ωσότε* που θα εξελιχθεί στο ΝΕ *πως*, ενώ το χρονικό *ως* (§ 1792 και 1999) θα δώσει το χρονικό σύνθετο *ωσάν* που θα εξελιχθεί στο χρονικό ΝΕ *σαν* με τη σημασία του *όταν*.

¹⁴ Δ. ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ, Β. ΜΟΣΚΟΒΗΣ, Ε. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ και Γ. ΦΥΛΑΚΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Συντακτικόν Νεοελληνικής*, τόμ. Α' *Καθαρεύουσα*, Αθήνα, 1969, σελ. 88 και σελ. 145, ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και ΜΟΣΚΟΒΗΣ, *Εγχειρίδιον*, σελ. 357.

¹⁵ Δ. ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ, Β. ΜΟΣΚΟΒΗΣ, Ε. ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ και Γ. ΦΥΛΑΚΤΟΠΟΥΛΟΣ, *Συντακτικό της Δημοτικής*, Αθήνα, 1976, σελ. 84, Σοφία ΚΟΚΟΛΑΚΗ-ΑΝΤΩΝΙΟΥ και Ζωή ΚΩΤΟΥΛΑ, *Η νεοελληνική σύνταξη σε απλά μαθήματα*, Αθήνα, 1976¹⁰, σελ. 134 (μόνο το *Wav*'), Μ. ΜΕΡΑΚΛΗΣ και Σ. ΑΛΗΜΙΣΗΣ, *Συντακτικό της Δημοτικής γλώσσας*, Ψυχικό, 1965, σελ. 108, Γ. ΜΩΡΑΪΤΗΣ, *Παράλληλων συντακτικόν της Νέας και της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα, 1974, σελ. 455 (μόνο το 'σαν').

¹⁶ ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και άλλοι, *Συντακτικόν Νεοελληνικής*, σελ. 145, ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και ΜΟΣΚΟΒΗΣ, *Εγχειρίδιον*, σελ. 357. Ο ΜΩΡΑΪΤΗΣ, σελ. 418, σημειώνει ότι *ως* αιτιολογικά θεωρούνται και τα *σαν ... που*, *σαν... να* και *σαν... πως*.

¹⁷ ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και άλλοι, *Συντακτικό της Δημοτικής*, σελ. 81, ΚΟΚΟΛΑΚΗ-ΑΝΤΩΝΙΟΥ και ΚΩΤΟΥΛΑ, σελ. 123, ΜΩΡΑΪΤΗΣ, σελ. 433.

¹⁸ ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και άλλοι, *Συντακτικόν Νεοελληνικής*, σελ. 81.

¹⁹ ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και ΜΟΣΚΟΒΗΣ, *Εγχειρίδιον*, σελ. 398-399, ΜΩΡΑΪΤΗΣ, σελ. 465-471.

δια χαρακτηρίζουν το 'σαν' επίσης ως πρόθεση²⁰ ή προθετικό σύνολο²¹. Στα εγχειρίδια αυτά επικρατεί σύγχυση, κυρίως σχετικά με το 'σαν' ενώ ελάχιστα γίνεται λόγος για το 'όπως'. Χαρακτηριστικό αυτής της σύγχυσης είναι η συχνή θεώρηση των δύο αυτών λέξεων ως 'μορίων'²², όρος χωρίς ακριβές περιεχόμενο²³.

Ο Α. Τσοπανάκης, στη συστηματική γραμματική του, λαμβάνοντας υπόψη τις σύγχρονες γλωσσολογικές έρευνες, ταξινομεί γραμματολογικά τις δύο αυτές λέξεις σε συσχετισμό με την ιστορική τους εξέλιξη. Αν και ανήκει στη σχολή του Τριανταφυλλίδη, δεν υιοθετεί τη θεωρία των 'μορίων'. Παρακάμπτει το σκόπελο των πολλαπλών συντακτικών ρόλων ορισμένων άκλιτων λέξεων, διακρίνοντας ανάμεσα στα καθ' αυτό επιρρήματα, στα 'συνδεδετικά επιρρήματα' και στα 'συνδεδετικά επιρρήματα'¹ ή 'επιρρηματικούς συνδέσμους' κατηγορία στην οποία κατατάσσει το 'όπως' και το 'σαν', όταν εισάγουν δευτερεύουσες προτάσεις. Ως συνδεδετικά επιρρήματα το 'όπως' και το 'σαν' εντάσσονται στα τροπικά-ομοιωματικά και στα τροπικά-αναφορικά²⁴. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση όταν αναφέρονται στο ρήμα είναι επιρρηματικοί προσδιορισμοί και όταν αναφέρονται στο όνομα είναι επιθετικοί προσδιορισμοί²⁵. Εξάλλου

²⁰ Συντακτικό της Νέας Ελληνικής (Α', Β' και Γ' Γυμνασίου) του Οργανισμού Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα, 1991 (για παραπομπές στο βιβλίο αυτό χρησιμοποιώ τη συντομογραφία *Συντακτικό για το Γυμνάσιο*), σελ. 163-164. Το *Συντακτικό* αυτό (πρώτη έκδ. 1978), όπως και τα περισσότερα του είδους, αναπαράγει τη *Νεοελληνική Σύνταξη* του Α. Τζαρτζάνου (βλ. ανωτέρω σημ. 2), όπου δε γίνεται σαφής διάκριση ανάμεσα σε επιρρήματα, συνδέσμους και προθέσεις, αφού όλα χαρακτηρίζονται ως μόρια. Θεωρώ άσκοπο να ασχοληθώ με το θέμα των δομικών και σημασιολογικών σχέσεων επιρρήματος και πρόθεσης, για το οποίο άλλωστε δεν υπάρχει ομοφωνία μεταξύ των γλωσσολόγων, βλ. ΝΑΚΑΣ, σελ. 109-110.

²¹ *Συντακτικό για το Γυμνάσιο*, σελ. 117 και 163, *Γραμματική για το Γυμνάσιο*, τεύχος Γ', σελ. 117.

²² Π. χ. *Γραμματική για το Γυμνάσιο*, τεύχος Β', σελ. 170: το 'σαν' ονομάζεται μόριο που εισάγει κατηγορούμενο, ενώ στο τεύχος Γ', σελ. 117, προθετικό σύνολο που δηλώνει παρομοίωση. Στο *Συντακτικό για το Γυμνάσιο*, σελ. 18, το 'σαν' χαρακτηρίζεται ως μόριο που εισάγει κατηγορούμενο, στη σελ. 163, ως 'παρομοιαστικό επίρρημα που χρησιμοποιείται κανονικά ως πρόθεση', στη σελ. 117, ως πρόθεση, και λίγο πιο κάτω στην ίδια σελίδα, ως επίρρημα. Ανάλογη είναι η θεώρηση του Π. Ε. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Συντακτικό της Νεοελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα, 1996, σελ. 59 και σελ. 64, το 'σαν' χαρακτηρίζεται μόριο που εισάγει 'παρομοιαστικό κατηγορούμενο', ενώ στη σελ. 446, το 'όπως' χαρακτηρίζεται επίσης ως μόριο που εισάγει αναφορικές προτάσεις τρόπου ή παρομοιώσεις.

²³ Ο αριθμός και η συντακτική λειτουργία των μορίων στην ΑΕ δεν ήταν απόλυτα καθορισμένα, βλ. HUMBERT, *Συντακτικόν της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσης*, σελ. 353-359. Για τη ΝΕ η κατάσταση δεν είναι σαφέστερη, βλ. ΠΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, *Συντακτικό*, σελ. 398, ο οποίος, συνοψίζοντας τις απόψεις του Τζαρτζάνου, τονίζει ότι υπό στενότερη έννοια, μόρια είναι οι «άκλιτες λέξεις, οι οποίες μόνες τους δεν απαντούν στο λόγο, αλλά συνεκφέρονται με άλλες λέξεις και μαζί μ' αυτές εκφράζουν διάφορες λεπτές και ειδικές έννοιες». Οι μόνοι σαφείς επί του προκειμένου είναι οι ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και άλλοι, *Συντακτικόν Νεοελληνικής*, σελ. 157, οι οποίοι τονίζουν ότι στη ΝΕ 'μόρια' είναι οι άκλιτες λέξεις που χρησιμεύουν για το σχηματισμό: α) ρηματικών χρόνων, β) εγκλίσεων, γ) εκφράσεων κατάφασης και δ) εκφράσεων άρνησης.

²⁴ Α. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, *Νεοελληνική Γραμματική*, 2^η έκδ. Θεσσαλονίκη και Αθήνα, 1994, σελ. 522-523. Βλ. επίσης ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Συντακτικό*, σελ. 401 και 446, με τη διαφορά ότι εδώ οι δύο υπό εξέταση λέξεις χαρακτηρίζονται ως 'μόρια'.

²⁵ ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, σελ. 522.

οι δύο λέξεις λειτουργούν και ως συνδεσμικά και εισάγουν ονομαστικές ή επιρρηματικές προτάσεις χρονικές ή αναφορικές²⁶, ενώ το ‘σαν’ μπορεί να λειτουργεί και ως υποθετικός σύνδεσμος²⁷. Τέλος, σε ορισμένες ακραίες περιπτώσεις ο Τσοπανάκης, χωρίς να είναι αρκούντως σαφής, αναγνωρίζει ένα προθετικό ρόλο στο ‘σαν’ που όμως συγγέεται με τον επιρρηματικό²⁸. Σημειώνω ότι παρά την εξαντλητική ανάλυση που διακρίνει τον Τσοπανάκη, η εικόνα που τελικά αποκομίζει ο αναγνώστης της Γραμματικής δεν είναι ευκρινής. Κυρίως δε γίνεται κατανοητό, ούτε καν αντιληπτό, τότε οι λέξεις αυτές λειτουργούν ως επιρρήματα και τότε ως σύνδεσμοι.

III. Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ

Τόσο το ‘όπως’ όσο και το ‘σαν’ αποτελούν σύνθετες μορφές του ‘ως’²⁹. Στην περίπτωση του ‘όπως’, το ‘ως’ είναι επιθηματικό, ενώ στην περίπτωση του ‘σαν’ είναι προθηματικό. Το ‘όπως’ αποτελεί πιθανότατα εξελιγμένη μορφή του *όποι+ως*, ενώ με βεβαιότητα γνωρίζουμε ότι το ‘σαν’ αποτελεί εξελιγμένη μορφή του αρχικού *ωσει* (ως+ει) το οποίο έγινε *ως+αν* από την εποχή που το υποθετικό ‘αν’ αντικατέστησε το αρχαιότερο υποθετικό ‘ει’. Στην περίπτωση του *ως+αν* = *ωσάν* > *σαν* είναι σκόπιμο να αναφερθεί και το τρισύνθετο *ως+αν+να* που θα εξελιχτεί σε (*ω*)*σαν*’να > *σαν*³⁰.

Πρέπει να τονιστεί ότι και το ‘όπως’ και το ‘σαν’ παρουσιάζουν τις εγγενείς δυσχέρειες τις οποίες παρουσιάζουν και τα άλλα σύνθετα του ‘ως’ (καθώς, ώστε, ώσπου), γιατί το αρχικό αυτό λέξημα παρουσίαζε δομική και σημασιολογική ποικιλότητα και, ήδη από την ομηρική εποχή, λειτουργούσε άλλοτε ως πρόθεση, άλλοτε ως επίρρημα και άλλοτε πάλι ως σύνδεσμος³¹. Σε σχέση μάλιστα με την πολυχρησία του αρχαίου ‘ως’, τα νεοελληνικά σύνθετά του είναι δυνατόν να χαρακτηριστούν σαν απλουστευμένα και με περιορισμένο δομικό πεδίο. Το πρόβλημα είναι ότι στη ΝΕ και κυρίως στη ΝΕΔ, ενώ οι δομικές δυνατότητες των δύο υπό εξέταση λέξεων έχουν συρρικνωθεί, το σημασιολογικό τους πεδίο διευρύνθηκε. Αυτό σημαίνει ότι στο νεοελληνικό λόγο τόσο το ‘όπως’, όσο και το ‘σαν’ εκφράζουν περισσότερες έννοιες, με τρόπο περισσότερο περίπλοκο από ό,τι τα αρχαία ‘ως’, ‘όποι ως’, ‘ως αν’. Επιπλέον, στη ΝΕ πα-

²⁶ ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, σελ. 561, 562, 563.

²⁷ ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, σελ. 564

²⁸ ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, σελ. 522

²⁹ Η διάκριση των νεοελληνικών συνδέσμων σε ‘απλούς’ και ‘σύνθετους’ οφείλεται στον Α. ΜΙΡΑΜΒΕΛ, *Grammaire du grec moderne*, Παρίσι, 1969, νεοελληνική μετάφραση Στ. ΚΑΡΑΤΖΑΣ, *Η Νέα Ελληνική γλώσσα*, Θεσσαλονίκη, 1978, σελ. 161, και στο διάδοχό του Υ. ΤΑΡΑΒΟΥΤ, *La langue de Valaoritis*, Αθήνα, 1970, σελ. 451. Ο ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, *Νεοελληνική Γραμματική*, § 1045-1059, δεν κάνει αυτό το διαχωρισμό αλλά μιλά για ‘μόρια’ και ‘εκφράσεις’ που ‘χρησιμεύουν για σύνδεσμοι’.

³⁰ Βλ. σημ. 15.

³¹ JANNARIS, § 1737-1792.

ρατηρούνται ταυτοσημίες που είναι αδικαιολόγητες και αντιβαίνουν στη βασική αρχή της οικονομίας της γλώσσας. Το φαινόμενο αυτό ασφαλώς σχετίζεται με την υποσυνείδητη σχέση της ΝΕ με την ΑΕ, σε σημείο που η πρώτη να μην μπορεί να απαλλαγεί από γλωσσικούς σχηματισμούς που είναι ταυτόσημοι, επειδή οι σχηματισμοί αυτοί προέρχονται από την ΑΕ, στην οποία όμως ήταν ετερόσημοι.

IV. ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΚΑΙ ΔΟΜΙΚΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ

Στο παραδειγματικό σώμα, διαπίστωνα ότι στο λόγο το 'όπως' και το 'σαν' λειτουργούν ως επιρρήματα και σύνδεσμοι, ενώ το 'σαν' λειτουργεί επιπλέον ως ερωτηματικό μόριο και ως πρόθεση. Διάρθρωσα τα παραδείγματα σε συντακτική βάση και παραθέτω σε παράλληλες στήλες τις ανάλογες συντάξεις, ώστε να είναι εύκολη η σύγκρισή τους. Ενίοτε όμως η απλή παράθεση δε δίνει ικανοποιητικές απαντήσεις στα ερωτήματα που τίθενται στο σημασιολογικό επίπεδο. Επιβάλλεται τότε συστηματικότερη ανάλυση της βαθιάς δομής της φράσης ώστε να καταστεί δυνατή η συναγωγή κάποιων συμπερασμάτων. Οι αναλύσεις αυτές γίνονται μετά τη σημασιολογική προσέγγιση, με γνώμονα την κατανόηση της εσωτερικής λειτουργίας μιας φράσης. Επειδή η θεωρία των 'μορίων' υπό την έννοια που την υπολαμβάνουν ορισμένα εγχειρίδια της ΝΕ γραμματικής, δεν είναι επιστημονικά αποδεκτή, ακολούθησα την κλασική διάκριση των μερών του λόγου και εξέτασα τις δύο αυτές λέξεις διαδοχικά ως επιρρήματα, μόρια, συνδέσμους και προθέσεις. Αντίθετα, υιοθέτησα τη διάκριση των επιρρημάτων του Τσοπάνακη, σε απλά (ή πρωτεύοντα, ή κύρια, κλπ.) και συνδετικά, επειδή ανταποκρίνεται στη λειτουργία των επιρρημάτων της ΝΕ.

Η ανάλυση των παραδειγμάτων αρχίζει με τις περιπτώσεις όπου το 'όπως' λειτουργεί ως πρωτεύον επίρρημα και στη συνέχεια όταν οι δύο λέξεις λειτουργούν ως συνδετικά επιρρήματα. Σε υποπαραγράφους αναλύονται οι περιπτώσεις που δεν είναι σαφείς, είτε γιατί δεν έχουν εξεταστεί από άλλους ερευνητές, είτε γιατί έχουν αποτελέσει αντικείμενο αντιρρήσεων. Ακολουθεί η περίπτωση του 'σαν' ως ερωτηματικού μωρίου. Στη συνέχεια εξετάζονται οι περιπτώσεις όπου οι δύο λέξεις λειτουργούν συνδεσμικά και τέλος η περίπτωση του προθετικού 'σαν'. Σε αρκετά από τα παραδείγματα οι δύο αυτές λέξεις λειτουργούν αμφίσημα, λόγος για τον οποίον το ίδιο παράδειγμα παρατίθεται περισσότερες φορές.

IV. 1. Επιρρηματική χρήση

Δε θα ασχοληθώ εδώ με το περίπλοκο και ακόμα άλυτο ζήτημα των επιρρημάτων και των πολλαπλών συντακτικών ρόλων της ίδιας λέξης που μπορεί να λειτουργεί άλλοτε ως επίρρημα και άλλοτε ως άλλος συντακτικός παράγοντας³². Αρκούμαι στην

³² Για τις συντακτικές σχέσεις του επιρρηματος με τα άλλα μέρη του λόγου, βλ. ΝΑΚΑΣ, σελ. 109-

κλασική διάκριση ανάμεσα στο επίρρημα ως συμπλήρωμα της πρότασης (πραγματικός επιρρηματικός ρόλος) και στο επίρρημα που εισάγει συμπληρωματική πρόταση της κύριας (συνδετικό επίρρημα). Υπό αυτήν την έννοια, μόνο το *‘όπως’* μπορεί να διεκδικήσει τον τίτλο του πραγματικού επιρρήματος, αφού σε μία περίπτωση λειτουργεί ως τροπικό *‘καθ’αυτό επίρρημα’*. Συνήθως το *‘όπως’* και το *‘σαν’* λειτουργούν ως συνδεδετικά επιρρήματα και εισάγουν επιρρηματικές ή επιθετικές τροπικές προτάσεις με αναφορική, ομοιωματική ή υποθετική χροιά και σπανιότερα αιτιολογική (μόνο το *‘όπως’*). Αμφίβολες και αμφιλεγόμενες είναι οι περιπτώσεις που το *‘σαν’* εισάγει προτάσεις φαινομενικά αναφορικές και το *‘όπως’* φαίνεται να λειτουργεί ως χρονικό επίρρημα.

IV.1.α. Τροπική καθαρά επιρρηματική χρήση

Σε μία περίπτωση του παραδειγματικού σώματος, το *‘όπως’* χρησιμοποιείται με καθαρά επιρρηματική λειτουργία.

<i>όπως</i>	<i>σαν</i>
Ετοιμάστηκε <i>όπως-όπως</i> .	

Στη φράση *Ετοιμάστηκε όπως-όπως* το *‘όπως’* λειτουργεί ως καθαρό επίρρημα. Η περίπτωση είναι η μόνη που αναφέρεται από όλους όσους κατά καιρούς ασχολήθηκαν με το θέμα³³. Όμως στην πραγματικότητα πρόκειται περισσότερο για επιρρηματική έκφραση, αφού η αναδίπλωση της λέξης είναι υποχρεωτική. Είναι συνεπώς προτιμότερο να καταταγεί στις *‘εκφράσεις’* παρά να αποτελέσει ειδική δομική υποκατηγορία³⁴.

Αμφίβολες περιπτώσεις

Στο σύντομο διάλογο του παραδειγματικού σώματος:

- Πού είναι το καφενείο;
- Όπως πας

έχει κανείς την εντύπωση ότι το *‘όπως’* που ο τροπικός του χαρακτήρας είναι πραγματικός αλλά όχι εμφανής, λειτουργεί ως καθαρό επίρρημα. Στην πραγματικότητα όμως πρόκειται για ελλειπή πρόταση, που στην πλήρη της μορφή είναι *Θα το βρεις αν πας όπως πας* δηλ. *Συνεχίζοντας να πηγαίνεις προς την ίδια κατεύθυνση*. Πρόκειται συνεπώς για επιρρηματικό προσδιορισμό που εισάγεται με το συνδετικό τροπικό *‘όπως’*. Η περίπτωση αυτή δεν αναφέρεται σε κανένα από τα εγχειρίδια που εξετάσαμε.

133. Μία σύντομη αλλά σαφής παρουσίαση του θέματος στους ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και άλλοι, *Συντακτικόν Νεοελληνικής*, σελ. 145.

³³ Βλ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, σελ. 522, ΠΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, σελ. 401, *Γραμματική για το Γυμνάσιο*, τεύχος Γ', σελ. 115.

³⁴ Για τις επιρρηματικές εκφράσεις βλ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, § 1005, ΤΖΑΡΤΖΑΝΟΣ, § 38.2, ΝΑΚΑΣ, σελ. 145.

IV. 1 .β. Τροπική-αναφορική επιρρηματική χρήση

Το 'όπως' συχνά εισάγει τροπική πρόταση με αναφορική σημασία. Για το 'σαν' εντοπίστηκε μόνο μία ανάλογη χρήση με αυτή, όμως στην ίδια περίπτωση μπορούν να ενταχτούν οι παραδειγματικές φράσεις στις οποίες η δευτερεύουσα εισάγεται με το *σα(ν) να'* και που εξετάζονται στη συνέχεια ως *αμφίβολες περιπτώσεις*.

Οι αναφορικές προτάσεις που εισάγονται με αυτόν τον τρόπο, μπορούν να είναι επιρρηματικοί προσδιορισμοί, όταν αναφέρονται στο ρήμα, ή επιθετικοί προσδιορισμοί, όταν αναφέρονται σε όνομα.

1. Αναφορικοί Επιρρηματικοί προσδιορισμοί	
όπως	σαν
1. Έγινε όπως το είχα προβλέψει.	
2. Όπως έστρωσες, θα κοιμηθείς.	
2 ^α . Όπως ήρθες, θα φύγεις.	
3. Απαντούσε μονολεκτικά, όπως τον ρωτούσα.	3. [<i>Απαντούσε μονολεκτικά σαν τον ρωτούσα.</i>] ¹
4. Δεν έφευγε χωρίς αυτό, όπως δε φεύγει ο στρατιώτης για τον πόλεμο χωρίς ντουφέκι.	
5. Κάνε το όπως θέλεις.	
5 ^α . Κάνε όπως θέλεις.	5. [<i>Κάνε το, σαν θέλεις.</i>] ² 5 ^α . [<i>Κάνε, σαν θέλεις.</i>] ²
6. Τρόμαξα όπως τον είδα.	6. [<i>Τρόμαξα σαν τον είδα.</i>] ¹
7. Πες το όπως πριν	7. Πες το σαν πριν.
7 ^α . Τίποτε δεν είναι όπως άλλοτε.	7 ^α . Τίποτε δεν είναι σαν άλλοτε.
	1 βλ. Χρονική συνδεσμική χρήση. (iv.3.δ) 2 βλ. Υποθετική συνδεσμική χρήση (iv.3.γ)

Στις φράσεις 1-5^α, το 'όπως' λειτουργεί σαν τροπικό επίρρημα και σημαίνει 'με τον τρόπο που δηλ. εισάγει δευτερεύουσα αναφορική πρόταση με τροπικό περιεχόμενο'³⁵. Δε μαρτυρείται ανάλογη χρήση του 'σαν'. Στη φράση 3 είναι δυνατόν τη θέση του 'όπως' να την καταλάβει το 'σαν' αλλά τότε υπάρχει σημασιολογική εκτροπή, αφού το 'σαν' στην περίπτωση αυτή είναι χρονικός σύνδεσμος, που σημαίνει 'όταν και όχι τροπικό επίρρημα. Στο επίπεδο της φράσης 5 καταγράφεται επίσης το παράδειγμα *Κάνε το, σαν θέλεις*, χωρίς όμως δομική ή σημασιολογική σχέση με τη φράση *Κάνε το όπως θέλεις*. Το 'σαν' στην περίπτωση αυτή είναι σύνδεσμος που εισάγει υποθετική

³⁵ Ο ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, σελ. 401 και 446, θεωρεί ότι στην περίπτωση αυτή το 'όπως' είναι μόριο που εισάγει αναφορικές προσδιοριστικές προτάσεις ή (σελ. 448) επιρρηματικό εμπρόθετο προσδιορισμό. Όπως τονίστηκε ο χαρακτηρισμός της λέξης ως μόριο δεν έχει συγκεκριμένο περιεχόμενο, ενώ ο χαρακτηρισμός της ως πρόθεσης που εισάγει εμπρόθετο προσδιορισμό, έστω και επιρρηματικό, δεν είναι σαφής, όταν μάλιστα τα παραδείγματα που αναφέρει (αρ. 2^α και 5^α του πίνακα) δεν μπορούν να είναι εμπρόθετοι προσδιορισμοί.

πρόταση και σημαίνει ‘αν’. Η φράση 6, θέτει δύο προβλήματα. Το πρώτο αφορά στον ασαφή σημασιολογικό ρόλο του ‘όπως’. Μπορεί να είναι επιρρηματικός αν εννοηθεί ότι σημαίνει ‘καθώς’ αλλά και συνδεσμικός αν εννοηθεί ότι σημαίνει ‘όταν’. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση η φράση είναι ταυτόσημη με τη φράση *Τρόμαξα σαν τον είδα*, όπου το ‘σαν’ δεν είναι επίρρημα, αλλά χρονικός σύνδεσμος και σημαίνει ‘όταν’. Το δεύτερο αφορά στον αναφορικό χαρακτήρα του ‘όπως’ αν δηλαδή σημαίνει ‘με τον τρόπο που’ ή αν πρόκειται για αιτιολογική χρήση του ‘όπως’, οπότε σημαίνει ‘επειδή’. Πρόκειται για αμφισημία, στην οποία θα επανέλθουμε.

Στο δομικό πεδίο, στις φράσεις 1-6, το ‘όπως’ λειτουργεί σαν επίρρημα με συνδετικό ρόλο, αφού εισάγει δευτερεύουσα πρόταση. Το ρήμα της δευτερεύουσας είναι δυνατό να εκφράζει ενέργεια συνεχή, στιγμιαία ή συντελεσμένη. Γενικά όμως ρηματικοί τύποι που εκφράζουν συνεχή ενέργεια είναι σπάνιοι στο παραδειγματικό σώμα και φαίνεται να εξαρτώνται, ως προς το ποιόν της ενέργειας, από το ρήμα της κύριας.

Οι φράσεις 7 και 7^α αποτελούν ιδιαίτερη περίπτωση, τη μόνη που το ‘σαν’ εισάγει επίσης τροπικές επιρρηματικές προτάσεις με αναφορικό περιεχόμενο, δηλ. αντίστοιχες με αυτές που εισάγει το ‘όπως’. Η ιδιαιτερότητα της περίπτωσης έγκειται στο γεγονός ότι η δευτερεύουσα που εισάγουν τα δύο επιρρήματα είναι ελλειπτική κατά το ρήμα, το οποίο είναι το ίδιο με της κύριας. Όταν το ρήμα είναι μεταβατικό, το αντικείμενο είναι επίσης κοινό για την κύρια και τη δευτερεύουσα. Τέλος η δευτερεύουσα συμπληρώνεται από ένα χρονικό επίρρημα. Στο σημασιολογικό πεδίο οι φράσεις αυτού του τύπου είναι συγκριτικές του τρόπου με τον οποίο κάτι έγινε (ή ήταν) στο παρελθόν, με τον τρόπο που αυτό γίνεται (ή είναι) στο παρόν. Ο τροπικός χαρακτήρας αυτών των φράσεων είναι αναμφίβολος, αλλά επίσης αναμφίβολη είναι η αναφορική τους χροιά. Να σημειώσω ότι η περίπτωση του αναφορικού ‘σαν’ δεν καταγράφεται από τα εγχειρίδια δομικής γραμματικής της ΝΕ.

2. Αναφορικοί Επιθετικοί προσδιορισμοί	
όπως	σαν
1. Περίμενε να ξαναβρεί το χωριό του, όπως το θυμόταν. 2. Μαζί τους έφυγε κι ο παπάς, όπως ήταν, με τα άμφια. 3. Πήγε στην Αυστραλία, όπως το είχε αποφασίσει.	

Οι τροπικές-αναφορικές προτάσεις, συντακτικά, μπορούν να είναι επιθετικοί προσδιορισμοί, αλλά όπως είναι αναμενόμενο μόνο το ‘όπως’ είναι σε θέση να εκτελέσει αυτή τη λειτουργία. Οι αμφισημίες στην περίπτωση αυτή εντοπίζονται στο συντακτικό πεδίο. Έτσι η φράση 3 μπορεί το ίδιο έγκυρα να είναι επιθετικός προσδιορισμός του ονόματος, αλλά επίσης επιρρηματικός που αναφέρεται στο

ρήμα. Στις περιπτώσεις αυτές το σημασιολογικό περιβάλλον της φράσης είναι δυνατόν να επιτρέπει την ταξινόμηση του προσδιορισμού.

Αμφίβολες περιπτώσεις

1. Σε πολλές φράσεις του παραδειγματικού πίνακα το 'σαν', συνοδευόμενο από το να φαίνεται να λειτουργεί ως αναφορικό επίρρημα, ενώ δεν καταγράφεται ανάλογη δόκιμη χρήση του 'όπως'. Στην καθομιλουμένη ΝΕΔ 'σαν'+ 'να' είναι δυνατόν να συμπεροφερθούν ως 'σανά' μορφή που συναντιέται επίσης στη λογοτεχνία.

<i>όπως</i>	<i>σαν</i>
2. ? Έφαγε όπως αν ήταν χρόνια νηστικός.	1. Έτρεχε σαν να τον κυνηγούσε κάποιος. 2. Έφαγε σανά 'ταν χρόνια νηστικός. 3. Οι ιτιές σφύριζαν σαν να μοιρολογούσαν.

Το 'σαν' στην περίπτωση αυτή εκφράζει τροπική επιρρηματική σημασία με αναφορική χροιά. Δηλ. η φράση 1 σημαίνει *Έτρεχε όπως θα έτρεχε κάποιος που τον κυνηγούσαν* ή *Έτρεχε με τον τρόπο που θα έτρεχε κάποιος που τον κυνηγούσαν*. Τα ίδια ισχύουν και για τις φράσεις 2 και 3. Ο Τσοπανάκης θεωρεί ότι πρόκειται για αναφορικές επιρρηματικές προτάσεις³⁶, ενώ ο Γιαννακόπουλος για αναφορικές προσδιοριστικές προτάσεις που σημαίνουν παρομοίωση ή τον τρόπο που γίνεται κάτι, οι οποίες εισάγονται με τα μόρια 'όπως' και 'καθώς' και στην κοινή ομιλία με το 'σαν να' ή 'σα να'³⁷.

Στη συντακτική δομή αυτών των φράσεων υπάρχει μια υπολανθάνουσα σύγκριση μεταξύ της κύριας πρότασης (έτρεχε, άραγε, σφύριζαν), που αποτελείται από ένα ρηματικό τύπο, και της δευτερεύουσας που επεξηγεί τη ρηματική ενέργεια τροπικά, συγκρίνοντάς την με ένα κοινά παραδεδομένο πρότυπο αναφοράς. Από της πλευράς αυτής το 'σαν' φαίνεται να έχει πραγματικά αναφορική σημασία, εντύπωση που ενισχύεται από το γεγονός ότι ο προσδιορισμός απαντά στην ερώτηση 'πώς'. Όμως στο σημασιολογικό επίπεδο οι φράσεις αυτές υποκρύπτουν έναν υποθετικό λόγο. Η φράση 2 π. χ. θα μπορούσε να αναλυθεί ως: *Αν ήταν χρόνια νηστικός, θα έτρωγε με αυτόν τον τρόπο*, και φυσικά η υπόθεση δεν έχει αναφορική σημασία, αλλά μπορεί να σημαίνει τρόπο. Επιπλέον αν το 'σαν να' είχε αναφορική σημασία θα έπρεπε να μπορούσε να αντικατασταθεί από το 'όπως' ή το 'καθώς', κατά τα λεγόμενα του Γιαννακόπουλου. Αλλά κάτι τέτοιο είναι αδύνατο. Η μόνη δυνατή υποκατάσταση είναι: *?Έφαγε όπως αν ήταν χρόνια νηστικός*, φράση που δεν είναι δόκιμη, γιατί το 'όπως' δεν μπορεί να λειτουργήσει ως υποθετικό, ενώ το 'σαν', έχοντας στη σύνθεσή του το υποθετικό 'αν', έχει συχνά υποθετική λειτουργία.

³⁶ ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, σελ. 515.

³⁷ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, σελ. 446.

Ανάλογα είναι τα συμπεράσματα που εξάγονται από τα υπόλοιπα παραδείγματα: παντού η ρηματική ενέργεια έχει ταυτόχρονα τροπικό-αναφορικό και τροπικό-υποθετικό χαρακτήρα, αφού σε τελική ανάλυση στο λεκτικό σχήμα ‘...έκανε όπως...’ το ‘όπως’ σημαίνει ‘με τον τρόπο που’, αλλά στη βαθιά δομή υποκρύπτεται μια μορφή υποθετικού λόγου. Συμπερασματικά, οι φράσεις αυτές μπορούν να θεωρηθούν ως τροπικές-αναφορικές, αλλά και ως τροπικές-υποθετικές.

2. Ο Γιαννακόπουλος, μιλώντας για την τροπική μετοχή, παραθέτει μια παραδειγματική φράση παρμένη από τον Ελύτη: *Σα να πέρασε αγέρας χαμηλά βογκώντας*³⁸. Ο συγγραφέας δεν ασχολείται στο σημείο αυτό, ούτε αλλού, με το ‘σα να πέρασε’. Επειδή πρόκειται για περίπτωση που το ‘σαν’ ακολουθείται από το ‘να’, κάνω εδώ μια σύντομη παρατήρηση. Η φράση αυτή διαφέρει από τις προηγούμενες, γιατί δεν υπάρχει κύρια πρόταση. Ο Ελύτης υπονοεί κάποιο ρήμα-κύρια πρόταση: ‘φάνηκε’, ‘νόμιζε κανείς’, ‘ήταν’, ‘είχε κάποιος την εντύπωση κλπ. Σημασιολογικά, η φράση μπορεί να νοηθεί ως ‘νόμιζε κανείς πως πέρασε...’, όπου το ‘σαν να’ ισοδυναμεί με τον ειδικό σύνδεσμο ‘πως’. Το θέμα αυτό εξετάζεται στο κεφάλαιο περί συνδεσμικής χρήσης του ‘όπως’ και του ‘σαν’. Επί του παρόντος σημειώνω ότι δεν πρόκειται για τροπική-αναφορική χρήση του ‘σαν’.

IV.1.γ. Τροπική-υποθετική επιρρηματική χρήση

Σε πολλά παραδείγματα το τροπικό αναφορικό ‘όπως’ συνοδεύεται από τους συνδέσμους ‘και αν’, εισάγοντας δευτερεύουσα πρόταση. Η περίπτωση δεν καταγράφεται από τα εγχειρίδια της ΝΕ.

όπως	σαν
1. Τελειώνω, όπως και αν τελειώσεις.	
2. Όπως κι αν το δεις, δεν αλλάζει.	

Στις φράσεις αυτές το ‘όπως’ λειτουργεί αναμφίβολα σαν τροπικό επίρρημα, αφού σημαίνει ‘με όποιον τρόπο’ και αφού απαντά στην ερώτηση ‘πώς’. Το περίεργο είναι ότι αν το ‘όπως’ αντικατασταθεί από το επιρρηματικό ‘με όποιον τρόπο’, η χρήση του ‘και αν’ δεν είναι υποχρεωτική. Δηλ. οι φράσεις: *Όπως κι αν το δεις, δεν αλλάζει* - *Με όποιον τρόπο κι αν το δεις, δεν αλλάζει* - *Με όποιον τρόπο το δεις, δεν αλλάζει*, είναι ισοδύναμες. Στη βαθιά δομή αυτών των φράσεων υπάρχει ένα είδος υπόθεσης, δηλ. *Αν το δεις με αυτόν ή με τον άλλον τρόπο, δεν αλλάζει ή Δεν πειράζει αν τελειώσεις με αυτόν ή με τον άλλον τρόπο, φτάνει να τελειώσεις*. Το ‘όπως’ συνεπώς έχει μεν τροπική σημασία, αλλά δεν επηρεάζει συντακτικά τη βαθιά υποθετικότητα της φράσης. Το ζήτημα είναι αν το ‘όπως’ έχει στις φράσεις αυτές και αναφορική χροιά. Το σύμπλεγμα ‘και αν’ ασφαλώς χαρακτηρίζει τις

³⁸ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, σελ. 322-323.

ενα- ντιωματικές προτάσεις³⁹, όμως επί του προκειμένου δεν υπάρχει εναντιωματική σημασία στις παραδειγματικές φράσεις. Ο επιρρηματικός προσδιορισμός που εισάγει το 'όπως' είναι συνεπώς τροπικός με υποθετική χροιά. Όμως επειδή το 'όπως' από τη φύση του είναι τροπικό-αναφορικό, δεν είναι δυνατό να εξαρτηθεί υπόθεση. Η υπόθεση στηρίζεται στο υποθετικό 'αν' του συμπλέγματος 'και αν'.

Αμφίβολες περιπτώσεις

Στην παράγραφο των *αμφίβολων περιπτώσεων* των τροπικών-αναφορικών προτάσεων (αρ. 1) έγινε λόγος για τις δευτερεύουσες επιρρηματικές τροπικές-αναφορικές προτάσεις που εισάγονται με το 'σαν να'. Οι προτάσεις αυτές έχουν επίσης τροπικό-υποθετικό χαρακτήρα.

IV. 1.δ. *Τροπική εξομοιωτική χρήση*

Στη συνηθέστερη και πλέον περίπλοκη περίπτωση το 'όπως' και το 'σαν' εισάγουν δευτερεύουσα πρόταση και εκφράζουν ομοίωση ανάμεσα σε έναν όρο της κύριας και το περιεχόμενο της δευτερεύουσας. Παρά τη σημασιολογική εγγύτητα, οι συντάξεις αυτές παρουσιάζουν συντακτικά χαρακτηριστικά διαφορετικά για τις προτάσεις που εισάγονται με το 'όπως', από όσες εισάγονται με το 'σαν'.

Κατά κοινή αποδοχή το 'όπως' λειτουργεί στην περίπτωση αυτή ως συνδετικό επίρρημα τρόπου. Στις δευτερεύουσες που εισάγει, το ρήμα της κύριας είναι και ρήμα της δευτερεύουσας, είτε εκφέρεται είτε υπονοείται. Δεν υπάρχει όμως ομοφωνία για το ρόλο του 'σαν'. Ο Τριανταφυλλίδης θεωρεί ότι το 'σαν' λειτουργεί επιρρηματικά, όταν εκφράζει παρομοίωση⁴⁰. Η *Νεοελληνική Γραμματική*, αναπροσαρμογή της *Γραμματικής* του Τριανταφυλλίδη, δεν καινοτομεί. Θεωρεί το 'σαν' ως τροπικό επίρρημα, όταν ακολουθείται από ονόματα ή αντωνυμίες και δηλώνει παρομοίωση ή αιτία⁴¹. Όμως το *Συντακτικό για το Γυμνάσιο* τονίζει ότι 'το παρομοιαστικό επίρρημα *σαν* χρησιμοποιείται, κανονικά, ως πρόθεση' όταν ακολουθείται από έναρθη ή άναρθη ονομαστική ή αιτιατική και εκφράζει παρομοίωση⁴². Ανάλογη θέση ακολουθούν και οι συντάκτες της *Γραμματικής για το Γυμνάσιο*, που θεωρούν ότι το 'σαν' όταν ακολουθείται από όνομα ή αντωνυμία, είναι 'προθετικό σύνολο' που δηλώνει κυρίως παρομοίωση⁴³. Η τοποθέτηση του Τσοπανάκη είναι λιγότερο σαφής. Αναγνωρίζει μια προθετική λειτουργία στο 'σαν', αλλά όχι για όλες τις εξομοιωτικές συντάξεις⁴⁴. Το ερώτημα παραμένει: το 'σαν' στις εξομοιωτικές συντάξεις είναι επίρρημα ή πρόθεση;

³⁹ ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και ΜΟΣΚΟΒΗΣ, *Εγχειρίδιον*, σελ. 392.

⁴⁰ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, *Νεοελληνική Γραμματική*, § 996-997.

⁴¹ *Νεοελληνική Γραμματική*, § 277.

⁴² *Συντακτικό για το Γυμνάσιο*, σελ. 163-164, βλ. επίσης αυτόθι σελ. 117.

⁴³ *Γραμματική για το Γυμνάσιο*, τεύχος Γ', σελ. 163.

⁴⁴ ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, σελ. 522.

Αναλύοντας τις εξομοιωτικές προτάσεις που εισάγονται με το 'σαν' διαπιστώνεται ότι η δευτερεύουσα, όπως και στις προτάσεις που εισάγονται με το 'όπως', δεν έχει ρήμα. Το ελλείπον ρήμα της δευτερεύουσας γίνεται αντιληπτό μόνο αν το 'σαν' αναλυθεί στο τροπικό-αναφορικό επιρρηματικό 'με τον τρόπο που'. Π. χ. η φράση 2^β του κατωτέρω πίνακα: *Δε μυρίζει σαν μια μαργαρίτα*, αναλύεται ως: *Δε μυρίζει με τον τρόπο που μυρίζει μια μαργαρίτα*. Δηλ. η εξομοίωση που εκφράζει το 'σαν' είναι τροπική-αναφορική. Επειδή οι προθέσεις δεν εκφράζουν ούτε τρόπο, ούτε αναφορά, θεωρώ ότι το 'σαν' στις εξομοιωτικές προτάσεις είναι επίρρημα. Πρέπει ακόμα να προσθέσω ότι προκειμένου περί εμψύχων, το νοούμενο ρήμα της δευτερεύουσας εξομοιωτικής που εισάγεται με το 'σαν' μπορεί να είναι το συνδετικό 'είναι' οπότε το όνομα της δευτερεύουσας είναι κατηγορούμενο. Δηλ. οι φράσεις 4^{α-β} του κατωτέρω πίνακα: *Μιλά σαν (ένας) γιατρός* αναλύονται ως: *Αυτός μιλά σαν ένας που είναι γιατρός*.

Η ομάδα των εξομοιωτικών επιρρηματικών προτάσεων περιλαμβάνει περισσότερες υποπερίπτωσης που διαφέρουν όχι μόνο στην επιφανειακή δομή, αλλά και στον όρο της κύριας στον οποίο ανάγεται η εξομοίωση.

Στην Υποπερίπτωση 1 η ομοίωση που εκφράζει η δευτερεύουσα πρόταση ανάγεται στο υποκείμενο της κύριας. Το όνομα της δευτερεύουσας που εκφράζει την ομοιότητα στην υποπερίπτωση αυτή είναι ουσιαστικό.

Υποπερίπτωση 1	
όπως	σαν
1.	1. Την αγαπούσε σαν πατέρας της.
1 ^α . Την αγαπούσε όπως ο πατέρας της.	[1 ^α . ?Την αγαπούσε σαν ο πατέρας της.] ²
1 ^β . Την αγαπούσε όπως ένας πατέρας.	1 ^β . Την αγαπούσε σαν ένας πατέρας.
1 ^γ .	[1 ^γ . Την αγαπούσε, σαν τον πατέρα της.]'
2.	2. Δε μυρίζει σαν μαργαρίτα.
2 ^α . Δε μυρίζει όπως η μαργαρίτα.	[2 ^α . ?Δε μυρίζει σαν η μαργαρίτα.] ²
2 ^β . Δε μυρίζει όπως μια μαργαρίτα.	2 ^β . Δε μυρίζει σαν μια μαργαρίτα.
2 ^γ .	[2 ^γ . Δε μυρίζει σαν τη μαργαρίτα.]'
3.	3. Τον φρόντιζε σαν μάνα του.
3 ^α . Τον φρόντιζε όπως η μάνα του.	[3 ^α . ?Τον φρόντιζε σαν η μάνα του.] ²
3 ^β . Τον φρόντιζε όπως μια μάνα.	3 ^β . Τον φρόντιζε σαν μια μάνα.
3 ^γ .	[3 ^γ . Τον φρόντιζε σαν τη μάνα του.] ¹
4.	4. Μιλά σαν γιατρός.
4 ^α . Μιλά όπως ο γιατρός.	[4 ^α . ?Μιλά σαν ο γιατρός.] ²
4 ^β . Μιλά όπως ένας γιατρός.	4 ^β . Μιλά σαν ένας γιατρός.
4 ^γ .	[4 ^γ . Μιλά σαν το γιατρό.]'
5.	5.* Έχει γένια σαν αδελφός του.
5 ^α . Έχει γένια, όπως ο αδελφός του.	[5 ^α . ?Έχει γένια σαν ο αδελφός του.] ²
5 ^β . Έχει γένια, όπως ένας αδελφός του.	5 ^β . Έχει γένια σαν ένας αδελφός του.
5 ^γ .	[5 ^γ . Έχει γένια σαν τον αδελφό του.]'
	¹ βλ. Εμπρόθετη χρήση, (tv .4)
	² Αδόκιμη χρήση.

Η Υποπερίπτωση αυτή παρουσιάζει τη μεγαλύτερη ποικιλομορφία, αλλά και τις περισσότερες δυσκολίες κατάταξης. Επιπλέον οι δύο υπό εξέταση λέξεις δεν παρουσιάζουν κοινούς μορφολογικούς και εκφραστικούς τύπους. Το 'όπως' εισάγει δευτερεύουσα πρόταση, της οποίας το υπονοούμενο ρήμα είναι το ίδιο με αυτό της κύριας, ενώ το υποκείμενο είναι το ουσιαστικό όνομα που εκφράζει την ομοίωση. Συνεπώς το όνομα αυτό είναι σε ονομαστική πτώση, αλλά πάντοτε έναρθρη. Αντίθετα το 'σαν' έχει τέσσερις δυνατότητες, από τις οποίες μόνο η μία (το όνομα σε ονομαστική με αόριστο άρθρο) έχει τα συντακτικά χαρακτηριστικά που θυμίζουν τις συντάξεις του 'όπως'⁴⁵. Αλλά και στην περίπτωση αυτή ισχύουν όσα εισαγωγικά σημειώθηκαν για τη σημασία του 'σαν' και το συντακτικό ρόλο του ουσιαστικού της δευτερεύουσας (υποκείμενο για τα άψυχα, κατηγορούμενο για τα έμψυχα). Τα συντακτικά αυτά δεδομένα αφορούν όλες τις εξομοιωτικές προτάσεις που εισάγονται με το 'σαν'

Η δεύτερη σύνταξη του 'όπως' (έναρθρο υποκείμενο με οριστικό άρθρο) αντιστοιχεί με την ανάλογη, αλλά αδόκιμη σύνταξη του 'σαν' η οποία συναντιέται στο λόγο ολοένα και συχνότερα. Από τις δύο άλλες συντάξεις του 'σαν', η μία (το όνομα σε έναρθρη ονομαστική) δεν έχει αντίστοιχη σύνταξη με το 'όπως', ενώ η άλλη παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσχέρειες, γιατί το 'σαν' ακολουθείται από έναρθρη αιτιατική, η οποία συντακτικά φαίνεται σαν εμπρόθετος προσδιορισμός⁴⁶. Επισημαίνουμε το ζήτημα αυτό, αλλά θα το αναλύσουμε στην παράγραφο της *Προθετικής λειτουργίας του σαν*.

Ορισμένοι συγγραφείς τονίζουν ότι το 'σαν', όταν ακολουθείται από ουσιαστικό, εκφράζει παρομοίωση σε αντίθεση με το 'ως' που, σε ανάλογη σύνταξη, εκφράζει ιδιότητα και εισάγει κατηγορούμενο⁴⁷. Έτσι στη φράση *Μιλά ως γιατρός*, το όνομα είναι κατηγορούμενο, ενώ στη φράση *Μιλά σαν γιατρός* δεν είναι, αφού δε δείχνει ιδιότητα αλλά ομοιότητα. Όμως αυτή η διάκριση στηρίζεται σε μια ειδική και λόγια σημασία του 'ως', όπως λειτουργούσε στη ΝΕΚ. Στη ΝΕΔ, όπως παρατηρεί ο Γιαννακόπουλος, το 'σαν' εισάγει κατηγορούμενο με συνδετικό ρήμα, όπως π. χ. στη φράση *Ήμουν σαν μεθυσμένος*⁴⁸. Άλλωστε οι συντάκτες του *Συντακτικού για το Γυμνάσιο* υποστηρίζουν, στη συνέχεια ότι η παρομοίωση και η αιτιολογία δείχνουν επίσης ιδιότητα και

⁴⁵ Ο ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, *Νεοελληνική Γραμματική*, § 996-997, σημειώνει πως όταν το όνομα ή η αντωνυμία που συνοδεύει το ομοιοματικό 'σαν' έχουν άρθρο, τότε τίθενται σε αιτιατική. Όμως στην πράξη η αρχή αυτή ισχύει για τις αντωνυμίες. Τα έναρθρα ουσιαστικά μπορούν να είναι επίσης σε ονομαστική. Η σύνταξη αυτή, αδόκιμη την εποχή των Τριανταφυλλίδη, σήμερα δεν εντυπωσιάζει κανένα.

⁴⁶ Όπως σημειώσα το *Συντακτικό για το Γυμνάσιο*, σελ. 117 και 163-164, θεωρεί ότι το 'σαν' στην περίπτωση αυτή είναι πρόθεση

⁴⁷ *Συντακτικό για το Γυμνάσιο*, σελ. 117 και 163-164, ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, σελ. 522, ο οποίος όμως προσθέτει ότι το 'ως' είναι σύνδεσμος, ο οποίος προσδίδει στο ουσιαστικό άλλοτε επιρρηματική σημασία (π. χ. *μιλά ως άνθρωπος* = *μιλά ανθρώπινα*) και άλλοτε σημασία κατηγορουμένου (π. χ. *υπηρέτησε ως νομάρχης*), ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, *Νεοελληνική Γραμματική*, § 996-997. Βλ. επίσης *Νεοελληνική Γραμματική*, § 277.

⁴⁸ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, σελ. 59.

ως εκ τούτου το ουσιαστικό ή επίθετο που ακολουθεί το ‘σαν’ είναι κατηγορούμενο⁴⁹. Κατά την άποψή μου η διάκριση ανάμεσα στο ‘ως’ και στο ‘σαν’, που υπήρχε ίσως στη ΝΕΚ, δεν υφίσταται πια, αφού το ‘ως’ σχεδόν εξαφανίστηκε από τον τρέχοντα λόγο. Στη ΝΕΔ το ‘σαν’ εκφράζει και παρομοίωση, αλλά και ιδιότητα, δηλ. εισάγει κανονικά κατηγορούμενο όταν εκφράζει ιδιότητα, όπως π. χ. *Σου μιλάω σαν φίλος*, αλλά και όταν εκφράζει παρομοίωση με συνδετικό ρήμα, όπως π. χ. *Κίτρινος σαν λεμόνι*. Αντίθετα, αυτό που παίζει ρόλο, όπως έγραψα ήδη, είναι το σημασιολογικό περιεχόμενο της εξομοίωσης, γιατί μόνο τα έμφυχα υποκείμενα εξαρτούν κατηγορούμενο.

Στην Υποπερίπτωση 2 η ομοίωση που εκφράζει η δευτερεύουσα πρόταση ανάγεται επίσης στο υποκείμενο της κυρίας, αλλά το όνομα της δευτερευουσας που εκφράζει την ομοιότητα στην υποπερίπτωση αυτή είναι αντωνυμία.

Υποπερίπτωση 2	
όπως	σαν
1. Όπως εκείνος κι ο γιος του.	1. Σαν εκείνον κι ο γιος του.
2. Δεν υπάρχει δεύτερος όπως αυτός.	2. Δεν υπάρχει δεύτερος, σαν αυτόν.
3. Δεν είναι όπως εσύ.	3. Δεν είναι σαν εσένα.
4. Δουλεύει, όπως οι άλλοι.	4. Δουλεύει σαν τους άλλους.
5. Εκλαιγε, όπως όλοι.	5. Έκλαιγε, σαν όλους.

Η Υποπερίπτωση αυτή, από συντακτικής πλευράς για το ‘όπως’ διαφέρει από την προηγούμενη ελάχιστα: η αντωνυμία μπορεί να είναι άναρθρη ή έναρθρη ανάλογα με την αντωνυμία. Σε ότι αφορά το ‘σαν τα πράγματα είναι περίπλοκα: ακολουθείται από άναρθρη ή έναρθρη αιτιατική και λειτουργεί άλλοτε σαν πρόθεση και άλλοτε σαν επίρρημα. Ο Τσοπανάκης υποστηρίζει ότι το ‘σαν’ λειτουργεί ως πρόθεση και εκφράζει βραχυλογημένη αναφορική πρόταση τρόπου⁵⁰. Όμως ο συγγραφέας βασίζεται σε μία και μόνο παραδειγματική φράση, την ανωτέρω υπ’ αριθ. 3, που δεν αρκεί για να εξαχθεί οποιοδήποτε συμπέρασμα. Το ευρύτερο παραδειγματικό σώμα που συγκεντρώσαμε δείχνει ότι το ‘σαν’ λειτουργεί με δύο τρόπους. Όταν προσδιορίζει όνομα (παραδειγματικές φράσεις 1, 2 και 3) σημαίνει ‘όμοιος με + αιτιατική’ και έχει προθετικό ρόλο, χωρίς να εκφράζει τρόπο, αλλά ομοιότητα. Όταν όμως προσδιορίζει ρήμα (παραδειγματικές φράσεις 4 και 5), τότε σημαίνει ‘όμοια με + αιτιατική’, δηλ. έχει επιρρηματικό ρόλο και μόνο τότε εκφράζει τρόπο. Οφείλουμε ακόμα να παρατηρήσουμε ότι ο Τσοπανάκης εξετάζει από κοινού τις Υποπεριπτώσεις 1 και 2, θεωρώντας ότι δεν υπάρχει συντακτική διαφορά⁵¹. Όμως

⁴⁹ *Συντακτικό για το Γυμνάσιο*, σελ. 163.

⁵⁰ Είναι η μόνη περίπτωση που ο ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, σελ. 522, αναγνωρίζει μια προθετική λειτουργία στο ‘σαν’. Βλ. *Συντακτικό για το Γυμνάσιο*, σελ. 163.

⁵¹ ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, σελ. 522

αυτό δεν είναι ορθό, γιατί στην Υποπερίπτωση 1 το 'σαν' μόνο στη μία από τις τέσσερις συντάξεις λειτουργεί σαν πρόθεση, ενώ στην Υποπερίπτωση 2, λειτουργεί προθετικά μία φορά στις δύο. Πρόκειται συνεπώς για δύο διαφορετικές συντάξεις, πράγμα εντελώς φυσικό, αφού η αντωνυμία αποτελεί ομάδα που συντακτικά δε συμπεριφέρεται υποχρεωτικά με τον ίδιο τρόπο που συμπεριφέρεται το ουσιαστικό όνομα.

Στην Υποπερίπτωση 3 η ομοίωση, που εκφράζει η δευτερεύουσα πρόταση, ανάγεται στο κατηγορούμενο της κύριας. Το όνομα της δευτερεύουσας που εκφράζει την ομοιότητα στην υποπερίπτωση αυτή είναι ουσιαστικό.

Οι φράσεις που υπάγονται σε αυτή την Υποπερίπτωση χαρακτηρίζονται από την απουσία του συνδετικού ρήματος 'είναι' στην κύρια. Δεδομένου ότι το ρήμα στη δευτερεύουσα των εξομοιωτικών προτάσεων κανονικά υπονοείται, οι φράσεις δεν έχουν ρήμα. Στην κατηγορία αυτή υπάγονται και οι ελλειπτικές χρήσεις με το 'σαν' που εξετάζονται χωριστά, επειδή διαφέρουν στη βαθιά δομή.

Υποπερίπτωση 3	
όπως	σαν
1. Κίτρινος, όπως το λεμόνι. 1 ^α . Κίτρινος, όπως ένα λεμόνι. 1 ^β . 1 ^γ .	1. Κίτρινος σαν το λεμόνι, (ονομαστική). 1 ^α . Κίτρινος σαν ένα λεμόνι. [1 ^β . Κίτρινος σαν το λεμόνι, (αιτιατική)] ¹ [1 ^γ . Κίτρινος σαν ένα λεμόνι, (αιτιατική)] ¹
2. Όμορφος, όπως ο άγγελος. 2 ^α . Όμορφος, όπως ένας άγγελος. 2 ^β . 2 ^γ .	2. Όμορφος σαν ο άγγελος. 2 ^α . Όμορφος σαν ένας άγγελος. [2 ^β . Όμορφος σαν τον άγγελο.] ¹ [2 ^γ . Όμορφος σαν έναν άγγελο.] ¹
	¹ βλ. <i>Εμπρόθετη χρήση</i> , (iv.4)

Οι παρατηρήσεις για την Υποπερίπτωση 3 είναι ανάλογες με αυτές που έγιναν στις Υποπεριπτώσεις 1 και 2, δεδομένου ότι το κατηγορούμενο εκφράζει ιδιότητα του υποκειμένου και συντακτικά συμπεριφέρεται με τον ίδιο τρόπο. Αντίθετα, όταν το σαν' ακολουθείται από αιτιατική, τότε λειτουργεί προθετικά.

Στην Υποπερίπτωση 4 η ομοίωση που εκφράζει η δευτερεύουσα πρόταση ανάγεται στο αντικείμενο (ονομαστικό ή αντωνυμικό) της κύριας. Το όνομα της δευτερεύουσας που εκφράζει την ομοιότητα στην υποπερίπτωση αυτή μπορεί να είναι ουσιαστικό ή αντωνυμία⁵². Είναι δυνατό να διακρίνει κανείς δύο τύπους. Στον πρώτο, το ρήμα της κύριας πρότασης υπονοείται και ως ρήμα της δευτερεύουσας. Στο δεύτερο, το ρήμα της δευτερεύουσας δεν είναι υποχρεωτικά το ίδιο με αυτό της κύριας και αν είναι, δεν υπονοείται, αλλά επαναλαμβάνεται υποχρεωτικά.

⁵² Συντακτικό για το Γυμνάσιο, σελ. 163.

Υποπερίπτωση 4. Πρώτος τύπος.	
όπως	σαν
1. Τον εκτέλεσαν, όπως (και) τον αδελφό του. 1 ^α . Φοβόταν τις γάτες, όπως (και) τα σκυλιά. 2. Έγραψα και σ' αυτόν, όπως (και) σ' εσένα.	1. Τον εκτέλεσαν, σαν τον αδελφό του. 1 ^α . Φοβόταν τις γάτες, σαν τα σκυλιά. 2. ? Έγραψα και σ' αυτόν, σαν σ' εσένα.

Υποπερίπτωση 4. Δεύτερος τύπος.	
όπως	σαν
1. Τη βρήκα όπως τη φανταζόμουν. 2. Του μίλησε όπως της μίλησε.	2. [Του μίλησε σαν της μίλησε.] ¹ ¹ βλ. Χρονική συνδεσμική χρήση. (IV.3.δ)

Για να γίνουν κατανοητές οι παρατηρήσεις που ακολουθούν, υπενθυμίζουμε ότι το άμεσο αντικείμενο, ονομαστικό ή αντωνυμικό, στη ΝΕ εκφέρεται σε αιτιατική. Το έμμεσο εκφέρεται συνήθως σε εμπρόθετη αιτιατική ή σε γενική ασθενούς αντωνυμικού τύπου. Σε σπάνιες και ειδικές περιπτώσεις το έμμεσο ονομαστικό αντικείμενο εκφέρεται σε γενική, όταν είναι επαναληπτικό, όπως π. χ. στη φράση: *Του πατέρα μου τον άρεσε η μουσική*. Στην Υποπερίπτωση 4 που εξετάζουμε, το όνομα της δευτερεύουσας που εκφράζει την ομοιότητα, συμφωνεί κατά γένος, αριθμό, πτώση με το αντικείμενο της κύριας. Όμως οι συντακτικές δυνατότητες που παρουσιάζει το 'σαν' είναι λιγότερες από αυτές του 'όπως'. Ενώ το 'όπως' καλύπτει ουσιαστικά όλες τις περιπτώσεις άμεσου και εμμέσου αντικειμένου (πρώτος και δεύτερος τύπος), το 'σαν' λειτουργεί μόνο όταν το αντικείμενο είναι άμεσο και ονομαστικό. Όταν το αντικείμενο της κύριας είναι έμμεσο, η δευτερεύουσα δεν μπορεί να εισάγεται με το 'σαν' Η φράση: *?Έγραψα και σ' αυτόν, σαν σ' εσένα* είναι αδόκιμη και αμφίσημη, και δεν προέρχεται από το παραδειγματικό σώμα, αλλά έγινε μόνο για τις ανάγκες αυτής της έρευνας. Επίσης η δευτερεύουσα δεν μπορεί να εισάγεται με το 'σαν' όταν το αντικείμενο της κύριας είναι αντωνυμικό. Στη φράση 2 του 2^{ου} τύπου (*Του μίλησε σαν της μίλησε*), το 'σαν' δεν είναι επίρρημα, αλλά χρονικός σύνδεσμος και σημαίνει 'όταν'. Πάντως, οι συντάξεις του 'όπως' φαίνονται εκφραστικά αδύναμες για να αποδώσουν το νοούμενο και απαιτούν τη στήριξη του συνδέσμου 'και', που στην προκειμένη περίπτωση έχει προσθετικό χαρακτήρα και σημαίνει 'επίσης'.

Μετά τις επί μέρους παρατηρήσεις, θα αποπειραθώ μια γενικότερη θεώρηση των προτάσεων που εισάγονται με τα εξομοιωτικά επιρρήματα 'όπως' και 'σαν'. Πριν όμως προχωρήσω τονίζω ότι οι παρατηρήσεις αυτές αφορούν τις συντάξεις εκείνες όπου οι δύο αυτές λέξεις λειτουργούν ως επιρρήματα και όχι ως σύνδεσμοι ή προθέσεις.

Οι επιρρηματικές εξομοιωτικές συντάξεις, παρά τη δομική ποικιλότητα, παρουσιάζουν ορισμένα κοινά σημεία στο επίπεδο της σημασιολογίας, αλλά και της βαθιάς δομής. Συγκεκριμένα:

α) Στη βαθιά δομή όλων των παραδειγματικών φράσεων υπάρχει μια υπολανθάνουσα σύγκριση με τελικό σκοπό την ανάδειξη της ομοιότητας ή της ανομοιότητας. Π. χ. στις φράσεις: *Τρέχει σαν λαγός* ή *Τρέχει σαν ένας λαγός* ή *Τρέχει όπως ο λαγός* ή *Τρέχει όπως ένας λαγός* υπονοείται ένα υποκείμενο που η ταχύτητά του στο τρέξιμο, συγκρινόμενη με αυτή του λαγού, είναι όμοια. Σε πολλές περιπτώσεις η υπολανθάνουσα αυτή σύγκριση στην ακόμα βαθύτερη δομή φαίνεται να είναι ένας υποθετικός λόγος ή μια ενδοιαστική σύνταξη. Π.χ. η φράση: *Μυρίζει σαν μαργαρίτα*, θα μπορούσε κανείς να την αναλύσει ως: *Αν ήταν μαργαρίτα θα μύριζε με τον ίδιο τρόπο* ή *Αν και δεν είναι μαργαρίτα, έχει τη μυρωδιά της μαργαρίτας*. Δεν υπάρχει όμως υπόθεση, ούτε στη βαθιά ούτε στην επιφανειακή δομή, όταν η ομοίωση που εκφράζει η δευτερεύουσα πρόταση ανάγεται στο αντικείμενο της κύριας (Υποπερίπτωση 4).

β) Σημασιολογικά το 'όπως' ανταποκρίνεται καλύτερα στο ρόλο του τροπικού επιρρήματος και έχει σαφέστερο πεδίο, ενώ το 'σαν' μπορεί να παρουσιάζει αμφισημίες, αφού εξακολουθεί να καλύπτει δύο σημασιολογικά πεδία: το πεδίο του αρχαίου 'ως' και το πεδίο του αρχαίου 'αν'. Π. χ. το παράδειγμα *Τον φρόντιζε όπως η μάνα του* δείχνει απόλυτη εξίσωση ανάμεσα στη μάνα του αντικειμένου και στο υποκείμενο. Αλλά στη φράση *Τον φρόντιζε σαν μάνα του* η εξίσωση αυτή δεν είναι απόλυτη. Παρά ταύτα στο λόγο η χρήση του 'όπως' περιορίζεται συνεχώς και τη θέση του καταλαμβάνει το 'σαν', το οποίο διαθέτει περισσότερους εκφραστικούς τύπους. Όμως το 'σαν' δε φαίνεται να είναι επί του παρόντος σε θέση να εκτοπίσει εντελώς τη χρήση του 'όπως', αφού υπάρχουν περιπτώσεις που αδυνατεί να καλύψει ορισμένες εκφραστικές δυνατότητες του 'όπως'.

γ) Στη βαθιά δομή των περισσότερων φράσεων υποκρύπτεται ένας υποθετικός λόγος. Δηλ. η φράση: *Την αγαπούσε, όπως ο πατέρας της*, μπορεί να εννοηθεί και ως: *Θα την αγαπούσε τόσο μόνο αν ήταν πατέρας της*, και η φράση: *Μιλά σαν γιατρός* μπορεί να εννοηθεί και ως: *Αν ήταν γιατρός θα μιλούσε έτσι*. Δηλ. η τροπική σημασία των δύο επιρρημάτων, που φαίνεται αναμφισβήτητη στην επιφανειακή δομή, εξαφανίζεται στη βαθιά. Αυτό υποδηλώνει ότι στην ουσία η έκφραση του τρόπου στην ελληνική όταν εκφράζει εξομοίωση, στην πραγματικότητα είναι μια υπόθεση και μάλιστα υπόθεση που συχνά εκφράζει το απραγματοποίητο. Κάτι τέτοιο είναι άλλωστε λογικό, αφού μια ομοιότητα δεν εκφράζει οντολογική ταυτότητα, αλλά υπόθεση, προϊόν μιας λογικής διαδικασίας σύγκρισης.

δ) Πάντοτε στο σημασιολογικό πεδίο, ορισμένες φράσεις φαίνονται ταυτόσημες, ενώ σε άλλες διακρίνεται κάποια, μεγαλύτερη ή μικρότερη, σημασιολογική απόκλιση. Π. χ. στην Υποπερίπτωση 1, οι δύο πρώτες φράσεις της ομάδας 4 (*Μιλά όπως ο*

γιατρός, *Μιλά σαν γιατρός*) είναι σημασιολογικά ισότιμες: το υποκείμενο θυμίζει στην ομιλία του κάποιο συγκεκριμένο άτομο που είναι γιατρός, είτε στο λεξιλόγιο και στη σύνταξη που χρησιμοποιεί, είτε στον τόνο της φωνής, αλλά πάντως ο τρόπος αυτός της ομιλίας δεν έχει τίποτε να κάνει με το επάγγελμα του γιατρού. Πρόκειται συνεπώς για επιφανειακή και συμπτωματική ομοιότητα. Οι δύο επόμενες φράσεις (*Μιλά όπως ένας γιατρός, Μιλά σαν ένας γιατρός*) είναι επίσης σημασιολογικά ισότιμες: η ομιλία του υποκειμένου δε θυμίζει σε τίποτε ένα γιατρό, αλλά το υποκείμενο συμπεριφέρεται επαγγελματικά σαν γιατρός, παίζει το ρόλο του γιατρού, αν και είναι γνωστό ότι δεν είναι γιατρός. Επειδή μορφολογικά η μόνη διαφορά μεταξύ των φράσεων αυτών είναι το άρθρο (οριστικό στην πρώτη δυάδα, αόριστο στη δεύτερη), είμαστε υποχρεωμένοι να δεχτούμε ότι η μορφολογική αυτή διαφορά βρίσκεται στη βάση της σημασιολογικής απόκλισης. Όμως στην ίδια ομάδα, η φράση: *Μιλά σαν γιατρός*, μπορεί να είναι αμφίσημη. Μπορεί να σημαίνει *‘υπό την ιδιότητα του γιατρού’* στο παράδειγμα: *Μπορεί να είμαι φίλος σου, αλλά τώρα σου μιλάω σαν γιατρός*. Μπορεί όμως να σημαίνει επιφανειακή ομοιότητα στο παράδειγμα: *Διαβάξει ένα σωρό ιατρικά βιβλία και μιλά σαν γιατρός*. Πρόκειται για σημαντική σημασιολογική απόκλιση, αφού στην πρώτη περίπτωση το άτομο είναι γιατρός, ενώ στη δεύτερη δεν είναι, δηλ. το ‘σαν’ στην πρώτη περίπτωση εκφράζει *ιδιότητα*, ενώ στη δεύτερη *ομοιότητα*⁵³. Στο επίπεδο της συντακτικής δομής, στην πρώτη περίπτωση το σαν’ εισάγει κατηγορούμενο, ενώ στη δεύτερη επιρρηματικό προσδιορισμό τρόπον. Η αμφισημία αυτή απαιτεί συνήθως ευρύτερο φραστικό πλαίσιο για να μην προκληθούν παρανοήσεις.

Αμφίβολες χρήσεις

Ο Τριανταφυλλίδης διαχωρίζει από τις εξομοιωτικές επιρρηματικές χρήσεις ορισμένες συντάξεις του ‘σαν’, οι οποίες εκφράζουν ομοίωση, αλλά όχι σε απόλυτο βαθμό και που τις χαρακτηρίζει ως *Περιοριστικές επιρρηματικές χρήσεις*⁵⁴.

<i>όπως</i>	<i>σαν</i>
	Σαν καλό μου φαίνεται. Σαν φτηνό το βρίσκω.

Οι συντάξεις αυτές κατά την άποψή μου δύσκολα μπορούν να θεωρηθούν εξομοιωτικές, αφού δε σημαίνουν *‘το ίδιο με’*⁵⁵. Σε όλα τα ανάλογα παραδείγματα το

⁵³ Αυτό δείχνει ότι η άποψη του ΦΙΛΟΥ, σελ. 242, και του *Συντακτικού για το Γυμνάσιο*, σελ. 163-164, σύμφωνα με την οποία το σαν’ εκφράζει ομοιότητα και όχι ταυτότητα, δεν ανταποκρίνεται στη γλωσσική πραγματικότητα.

⁵⁴ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, *Νεοελληνική Γραμματική*, § 996-997.

⁵⁵ Κατά το *Συντακτικό για το Γυμνάσιο*, σελ. 163-164, η σημασία αυτών των φράσεων δεν είναι παρομοιαστική, αλλά δε σημειώνεται τί είναι.

'σαν' επέχει θέση του ειδικού συνδέσμου 'ότι' Δηλ. η πρώτη φράση αναλύεται ως: *Μου φαίνεται ότι είναι καλό και όχι: Μου φαίνεται όμοιο με καλό, αλλά όχι εντελώς καλό.* Βλ. IV.3.a: *Ειδική συνδεσμική χρήση.*

IV.1.ε. *Ελλειπτικές εξομοιωτικές χρήσεις*

Σε ορισμένες εξομοιωτικές συντάξεις το αντικείμενο της δευτερεύουσας παραλείπεται, ενώ το 'όπως' και το 'σαν' ακολουθούνται από γενική κτητική. Στην ελλειπτική αυτή χρήση, οι δύο λέξεις λειτουργούν ως εξομοιωτικά επιρρήματα, αλλά η τροπική τους σημασία είναι αμφίβολη. Η εξομοίωση αναφέρεται, όπως και στην Υποπερίπτωση 4, στο αντικείμενο της κύριας, της οποίας το ρήμα είναι το 'έχω'. Η έλλειψη εντοπίζεται στη δευτερεύουσα, της οποίας το ρήμα υπονοείται, αλλά επίσης υπονοείται το ουσιαστικό (υποκείμενο στις φράσεις με το 'όπως', αντικείμενο στις φράσεις με το 'σαν' που είναι το ίδιο με το αντικείμενο της κύριας. Γενικά πρόκειται για σύνταξη που σπάνια αναφέρεται στα εγχειρίδια γραμματικής της ΝΕ⁵⁶.

<i>όπως</i>	<i>σαν</i>
1. Έχει φωνή όπως του ελέφαντα.	1. Έχει φωνή σαν του ελέφαντα.

Είναι προφανές ότι οι πλήρεις φράσεις είναι: *Έχει φωνή όπως είναι η φωνή του ελέφαντα* και *Έχει φωνή σαν τη φωνή του ελέφαντα*. Και στις δύο περιπτώσεις τα επιρρήματα σημαίνουν 'όμοια με' δηλ. *Έχει φωνή όμοια με τη φωνή του ελέφαντα*. Είναι δύσκολο να αναγνωρίσουμε μια καθαρά τροπική σημασία των δύο επιρρημάτων, αλλά πάντως είναι βέβαιο ότι στη σημασιολογική δομή οι δύο φράσεις είναι ταυτόσημες. Όμως στη επιφανειακή δομή οι δύο δευτερεύουσες προτάσεις διαφέρουν σημαντικά. Στην περίπτωση του 'όπως', υπονοείται το ρήμα 'είναι', υποκείμενο του οποίου είναι το αντικείμενο της κύριας. Αντίθετα, στην περίπτωση του 'σαν', το υπονοούμενο ρήμα είναι το 'έχω', του οποίου αντικείμενο είναι το αντικείμενο της κύριας (*Έχει φωνή όμοια με τη φωνή που έχει ο ελέφαντας*). Δηλ. ενώ στην περίπτωση του 'όπως' η εξομοίωση είναι ουδέτερη, στην περίπτωση του 'σαν' η εξομοίωση έχει αναφορική χροιά.

IV. 1 .στ. *Ελλειπτικές τροπικές χρήσεις*

Σε ορισμένες συντάξεις του 'όπως' και του 'σαν' απουσιάζουν όροι της πρότασης, που άλλοτε εύκολα εννοούνται, ενώ άλλοτε η δομική τους κατανόηση καταντά γρίφος. Στο παραδειγματικό σώμα καταγράφονται εκφράσεις, από το λογοτεχνικό κυρίως λόγο, όπου *λείπει το ρηματικό στοιχείο της φράσης*, χωρίς όμως να πρόκειται για ενιαία δομική κατηγορία. Το κοινό σημείο είναι ότι το 'όπως' και το 'σαν' ακολουθούνται, σχεδόν πάντα, από κάποια πρόθεση ή επίρρημα. Παραθέτω ορισμένα παραδείγματα, χωρίς όμως να υπάρχει σ' αυτή την περίπτωση παραλληλισμός.

⁵⁶ Το *Συντακτικό για το Γυμνάσιο*, σελ. 163, αναφέρει την περίπτωση, αλλά μόνο για το 'σαν'

όπως	σαν
Όπως από χρόνια τώρα, η βρύση στέρευε. Ζούσαμε όπως στα χρόνια της σκλαβιάς. Μύριζε χρώμα, όπως μετά τη βροχή.	Σαν από στεναγμό Θεού, ένας ίσκιος μεγάλωνε. (Ελύτης) Του φαινόταν σαν στον Παράδεισο. Έλαμπε ο ουρανός σαν πριν την ανατολή.

Στα παραδείγματα αυτά, όπως και σε άλλα του παραδειγματικού σώματος, το ρήμα της δευτερεύουσας, άλλοτε είναι ευνόητο και άλλοτε όχι. Π. χ. στη φράση *Όπως από χρόνια τώρα, η βρύση στέρευε*, το ρήμα που λείπει μπορεί να είναι *γίνεται* ή *συμβαίνει*. Στις άλλες δύο φράσεις με το *όπως*, το ρήμα της δευτερεύουσας παραλείπεται, γιατί είναι το ίδιο με αυτό της κύριας. Στη φράση *Σαν από στεναγμό Θεού, ένας ίσκιος μεγάλωνε*, το ρήμα που λείπει δεν είναι ευνόητο. Μπορεί να είναι: *να προερχόταν*, *να ήταν*, *να ακουγόταν*, *να έβγαине*, κλπ. Το ίδιο στη φράση *Του φαινόταν σαν στον Παράδεισο*, οι πιθανές ρηματικές μορφές είναι: *να ζούσε*, *να βρισκόταν να ήταν*, *να περπατούσε*, κλπ. Ενώ στη φράση *Έλαμπε ο ουρανός σαν πριν την ανατολή*, η ρηματική μορφή που λείπει είναι μάλλον το *να ήταν*.

Η απόπειρα να χρησιμοποιηθεί το *σαν* στις φράσεις με το *όπως* δείχνει ότι το *σαν* μπορεί να λειτουργήσει σημασιολογικά στη θέση του *όπως* με τρόπο ικανοποιητικό, ενώ το αντίστροφο δε συμβαίνει. Αυτό γιατί στην πραγματικότητα στις φράσεις με το *σαν* εξυπακούεται πάντοτε το εγκλιτικό *να* προ του ρήματος, δηλ. πρόκειται για την αμφίβολη σύνταξη του τύπου *σαν να*, για την οποία έγινε λόγος στην παράγραφο για τις τροπικές-αναφορικές συντάξεις. Ενώ οι συντάξεις με το *όπως* είναι τροπικές επιρρηματικές. Δηλ. η πρώτη φράση π. χ. θα πρέπει να εννοηθεί ως: *Η βρύση στέρευε με τον τρόπο που αυτό γίνεται από χρόνια τώρα*.

Όπως έγραψα, αυτές οι ελλειπτικές χρήσεις δεν αποτελούν ενιαία δομική κατηγορία. Αφού αποκατασταθεί το ελλείπον ρήμα, οι φράσεις μπορούν να υπαχθούν στην κατηγορία που υπάγονται οι πλήρεις μορφές τους.

IV.1.ζ. Οι αμφίσημες συντάξεις του *σαν*

Έχουν ελάχιστα μελετηθεί ορισμένες συντάξεις του *σαν* που ακολουθείται από όνομα σε ονομαστική πτώση, το οποίο συντακτικά είναι κατηγορούμενο. Αν το *σαν* θεωρηθεί επίρρημα, τότε οι φράσεις αυτές είναι εξομοιωτικές. Όμως οι ίδιες φράσεις μπορούν να είναι αιτιολογικές, οπότε το *σαν* λειτουργεί ως σύνδεσμος.

όπως	σαν
	Σαν νέος, έκανε κι αυτός λάθη. Σαν Έλληνας, αγαπώ τη θάλασσα.

Η πρώτη φράση είναι δυνατό να αναλυθεί ως: *Έκανε κι αυτός λάθη, με τον ίδιο τρόπο που κάνει λάθη ένας νέος* και η δεύτερη φράση ως: *Αγαπώ τη θάλασσα με τον ίδιο τρόπο που την αγαπάει ένας Έλληνας*. Μια τέτοια ανάλυση δίνει στο *σαν* περιεχόμενο

εξομοιωτικού επιρρήματος με αναφορική χροιά. Σ' αυτή την περίπτωση τα ονόματα 'νέος' και 'Έλληνας' δεν είναι κατηγορούμενα, αλλά υποκείμενα του υπονοούμενου ρήματος της δευτερεύουσας. Αυτή η ανάλυση όμως δεν είναι η μόνη δυνατή. Εξίσου ορθή είναι η ανάλυση της πρώτης φράσης ως: *Έκανε κι αυτός λάθη, επειδή είναι νέος* και της δεύτερης ως: *Αγαπώ τη θάλασσα, επειδή είμαι Έλληνας*. Προσωπικά θεωρώ ότι η αιτιολογική ανάλυση ανταποκρίνεται περισσότερο στην κοινή σημασιολογική αποδοχή των φράσεων. Προφανώς το 'σαν' επέχει στην ανάλυση αυτή θέση αιτιολογικού συνδέσμου και τα ονόματα 'νέος' και 'Έλληνας' είναι κατηγορούμενα.

IV. 1 .η. Χρονική επιρρηματική χρήση

Σημείωσα εισαγωγικά τον ιδιαίτερα δυσχερή διαχωρισμό ανάμεσα στην επιρρηματική και τη συνδεσμική λειτουργία ορισμένων λέξεων της ΝΕ. Το 'όπως' ανήκει στην ασαφή αυτή κατηγορία. Στις περιπτώσεις που το 'όπως' εκφράζει χρόνο, άλλοτε σημαίνει 'κατά τη διάρκεια' 'την ώρα που' και ακολουθείται από διαρκή ρηματικό τύπο κι άλλοτε σημαίνει 'όταν'. Κατά τη γνώμη μου στην πρώτη περίπτωση το 'όπως' λειτουργεί ως χρονικό επίρρημα, ενώ στη δεύτερη ως χρονικός σύνδεσμος. Στο παραδειγματικό σώμα καταγράφονται πάντως και περιπτώσεις αμφίσημες, όπου το 'όπως' μπορεί να εκληφθεί και ως επίρρημα και ως σύνδεσμος. Δε διαπίστωσα ανάλογη επιρρηματική χρήση του 'σαν', ενώ είναι τρέχουσα η χρήση του ως χρονικού συνδέσμου (βλ. *Χρονική συνδεσμική χρήση*: ιν.3.δ).

όπως	σαν
1. Όπως περπατούσα, σκόνταγα κι έπεσα.	
2. Το βρήκε, όπως έσκαβε στο χωράφι.	

Η χρήση αυτή του 'όπως' συμπίπτει, στις φράσεις αυτές, με αυτή του 'καθώς', το οποίο έχει κοινή μορφολογική καταγωγή και είναι εξίσου αμφίσημο⁵⁷. Κρίνοντας από το σώμα των παραδειγμάτων, συμπεραίνω ότι το 'καθώς' τείνει να υποκαταστήσει εντελώς το 'όπως' στη συγκεκριμένη χρήση ως χρονικού επιρρήματος. Εξάλλου η φράση 2 είναι συντακτικά και σημασιολογικά αμφίσημη, επειδή το 'όπως' θα μπορούσε να αντικατασταθεί από το 'όταν' με αποτέλεσμα η έννοια της διαδικασίας, του 'κατά τη διάρκεια', που εκφράζει το 'όπως' ως 'καθώς', να αντικατασταθεί από την αόριστη χρονική έννοια: 'σε μία στιγμή που'.

IV.1.θ. Τροπική-αιτιολογική επιρρηματική χρήση

Σε σπάνια παραδείγματα του παραδειγματικού σώματος, το 'όπως' και το 'σαν' λειτουργούν με επιρρηματικό τρόπο που εκφράζει αιτιολογική αναφορά⁵⁸.

⁵⁷ Άλλωστε το 'καθώς' ταξινομείται μεταξύ των τροπικών επιρρημάτων, βλ. ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και ΜΟΣΚΟΒΗΣ, *Εγχειρίδιον*, σελ. 357-358

⁵⁸ ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, σελ. 448.

όπως	σαν
1. Τι φταίει αν ο Θεός τον έκανε όπως είναι.	1. Αυτός ας έλεγε ό,τι ήθελε, εσύ σαν συγγενής έπρεπε να με υποστηρίξεις

Είναι βέβαιο ότι το ‘όπως’ στην παραδειγματική φράση σημαίνει ‘έτσι όπως’, δηλ. εκφράζει ένα είδος αιτιολογίας που αναφέρεται σε κάποια μη προσδιοριζόμενη ιδιότητα του υποκειμένου. Είναι όμως δύσκολο να αποδοθεί στο ‘όπως’ μια σαφής αιτιολογική σημασία, αφού στην ίδια φράση η λέξη είναι αμφίσημη και μπορεί να έχει επίσης τροπική σημασία, δηλ. να σημαίνει ‘με τον τρόπο που’.

Η *Νεοελληνική Γραμματική*⁵⁹ αποδίδει στο τρόπικο ‘σαν’ τη δυνατότητα να εκφράζει αιτία και προτείνει το πιο πάνω παράδειγμα, στο οποίο το ‘σαν’ σημαίνει ‘επειδή’. Η χρήση αυτή του ‘σαν’ είναι συνήθης και η αιτιολογική του σημασία είναι εμφανής. Το ερώτημα είναι γιατί θα πρέπει να δοθεί στη σύνταξη αυτή τροπική επιρρηματική χροιά, όπως ισχυρίζεται η *Νεοελληνική Γραμματική* και όχι συνδεσμική αιτιολογική χρήση. Το ‘σαν’ θα μπορούσε να είναι τροπικό αν του αποδοθεί η σημασία του επιρρηματικού ‘ως’, αλλά στην περίπτωση αυτή η αιτιολογική σημασία χάνεται.

IV.2. Το ‘σαν’ ως ερωτηματικό μόριο

Στη σύντομη αυτή παράγραφο εξετάζω την ιδιότυπη χρήση του ‘σαν’ στη θέση του ερωτηματικού ‘άρα’ ή ‘άραγε’ που συνοδεύεται από κάποια ερωτηματική αντωνυμία ή ερωτηματικό επίρρημα, όπως ακριβώς συμβαίνει και με το ‘άρα-άραγε’⁶⁰. Η χρήση αυτή θέτει το ερώτημα κατά πόσο το ‘σαν’ λειτουργεί ως επίρρημα, ως μόριο, ως σύνδεσμος ή ως πρόθεση. Οι συντάξεις αυτές δεν επέσυραν την προσοχή των γραμματολογικών εγχειριδίων της ΝΕ και δεν υπάρχουν διατυπωμένες απόψεις απ’ αυτού⁶¹.

όπως	σαν
	1. Σαν ποιος να τό ’λεγε ότι θα γινόταν αυτό; 2. Σαν τι άνθρωπος είναι; 3. Σαν πότε θα γυρίσει ο τροχός της τύχης;

⁵⁹ *Νεοελληνική Γραμματική*, § 277.

⁶⁰ HUMBERT, *Συντακτικόν της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσης*, σελ. 367-368, στην ΑΕ το ερωτηματικό ‘άρα’ δεν προδίκασε αρνητική ή καταφατική απάντηση. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και στη ΝΕ.

⁶¹ Ο ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, σελ. 348, μιλώντας για τον Αόριστο, καταγράφει το παράδειγμα *Σαν ποιο χωράφι σπάρθηκε και δε θα το θερίσουν*; χωρίς να ασχοληθεί με τη συγκεκριμένη σύνταξη του ‘σαν’.

Στη σύνταξη αυτή το 'σαν' δεν έχει σημασιολογικό περιεχόμενο, όπως έχουν τα επιρρήματα ή οι προθέσεις. Δεν μπορεί επίσης να είναι σύνδεσμος, αφού δεν έχει συντακτικό ρόλο ούτε συνδέει προτάσεις. Απλά επέχει τη θέση ενός μορίου.

Το δεύτερο ερώτημα αφορά στη σημασιολογική συμπεριφορά και στη βαθιά δομή αυτών των φράσεων. Το 'σαν' δεν παραλλάσσει σημασιολογικά τον ερωτηματικό χαρακτήρα των παραδειγματικών φράσεων. Αν δεν υπήρχε, οι φράσεις θα είχαν την ίδια σημασία. Ο ρόλος του συνεπώς βρίσκεται πέρα από τη σημασιολογία. Επιπλέον, οι ερωτήσεις που εισάγονται με τον τρόπο αυτό, είναι ουσιαστικά ρητορικές και αυτές που τις διατυπώνει δεν προσδοκά απάντηση. Πρόκειται για μια εσωτερική απορία. Δομικά, το 'σαν' στις φράσεις αυτές φαίνεται να αποτελεί βραχυλογία του εξομοιωτικού 'όμοιος-α-ο με\ δηλ. ήταν αρχικά ένα εξομοιωτικό επίρρημα. Η πρώτη παραδειγματική φράση, στη βαθιά δομή της, νοείται ως: *Όμοιος με ποιον είναι αυτός που να έλεγε ότι θα γινόταν αυτό;*, η δεύτερη ως: *Όμοιος με τι είναι αυτός ο άνθρωπος;* και η τρίτη ως: *Όμοιος με τι θα είναι ο χρόνος που θα γυρίσει ο τροχός της μοίρας;*. Έτσι γίνεται κατανοητός και ο σημασιολογικός ρόλος του 'σαν'. Ο ομιλητής εκφράζει μεν ολική άγνοια, αλλά ταυτόχρονα αναζητεί έναν όρο σύγκρισης που θα κάνει ευκολότερη την πρόσβαση σε οποιαδήποτε απάντηση.

IV. 3. Συνδεσμική χρήση

IV.3.a. Ειδική συνδεσμική χρήση

Σε ορισμένες εκφράσεις της καθημερινότητας που εισάγονται με το 'μου φαίνεται', το 'σαν' παίζει το ρόλο ειδικού συνδέσμου. Στις περιπτώσεις αυτές το 'σαν' σημαίνει 'ότι' ενώ εξυπακούεται το κατηγορήμα και κατά συνέπεια το ουσιαστικό ή το επίθετο που ακολουθεί είναι κατηγορούμενο. Με την κινητικότητα που διακρίνει τη ΝΕ γλώσσα, το 'μου φαίνεται' μπορεί να προηγείται ή να έπεται της ειδικής πρότασης.

όπως	σαν
	1. Μου φαίνεται σαν λίγο. 2. Σαν ψέμα μου φαίνεται.

Ανέλυσα την περίπτωση αυτή, χρησιμοποιώντας ανάλογα παραδείγματα, ως *Αμφίβολη χρήση των εξομοιωτικών επιρρημάτων* και τόνισα γιατί δεν πρόκειται για *Περιοριστική εξομοίωση*, όπως προτείνει ο Τριανταφυλλίδης⁶². Η άποψη αυτή είναι αστήρικτη, όχι μόνο για το 'μου φαίνεται' εξαρτά ειδική πρόταση, αλλά και

⁶² ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, *Νεοελληνική Γραμματική*, § 996-997. Τις θέσεις του ακολούθησαν οι διασκευαστές του *Συντακτικού για το Γυμνάσιο*, σελ. 163-164, που αναλύοντας τη φράση *Σαν καλός μου φαίνεται, Θεωρούν το σαν'* ως επίρρημα παρομοίωσης.

γιατί σημασιολογικά το ‘σαν’ στις παραδειγματικές φράσεις παίζει σαφέστατα συντακτικό ρόλο ειδικού συνδέσμου και όχι εξομοιωτικού επιρρήματος.

IV. 3. β. Τελική συνδεσμική χρήση

Η ΑΕ χρησιμοποιούσε τρεις τελικούς συνδέσμους (τελικός *ίνα*, *όπως*, *ως*)⁶³. Κατά την περίοδο της ΜΕ ο τελικός σύνδεσμος ‘*ως*’ έπαψε να χρησιμοποιείται. Στη ΝΕΚ η κατάσταση παρέμεινε η ίδια, αλλά στη ΝΕΔ, που απεικονίζει τη φυσιολογική εξέλιξη της γλώσσας, το ‘*όπως*’ εξελίχθηκε σε ‘*πως*’, ενώ το ‘*ίνα*’ μετεξελίχθηκε στο μόριο ‘*να*’ που στην ουσία έχασε τη συνδεσμική του ιδιότητα. Συνεπώς, το ‘*όπως*’, δε λειτουργεί ως τελικός σύνδεσμος στη ΝΕΔ. Παρά ταύτα στο παραδειγματικό σώμα κατέγραψα αρκετές φράσεις της ΝΕΚ, όπου το ‘*όπως*’ επέχει θέση τελικού συνδέσμου⁶⁴.

<i>όπως</i>	<i>σαν</i>
1. Υπέβαλε τα δικαιολογητικά του, <i>όπως</i> τύχη αναβολής.	

Δεδομένου ότι οι συντάξεις αυτές δε συναντούνται πλέον στη ΝΕ, δε χρειάζεται καμιά παρατήρηση.

IV.3.γ. Υποθετική συνδεσμική χρήση

Έγγραφα ότι το ‘*σαν*’ αποτελεί γλωσσική και φωνητική εξέλιξη του ‘*ως αν*’ και ως εκ τούτου ενέχει τη δυνατότητα της υποθετικότητας⁶⁵. Είναι φυσικό ότι το ‘*όπως*’ δεν μπορεί να παίζει ανάλογο ρόλο, αφού δεν εμπεριέχει κανένα υποθετικό συστατικό.

<i>όπως</i>	<i>σαν</i>
	1. Σαν σ’ αρέσει μπάριμπα Λάμπρο, ξανα- πέρνα από την Άνδρο. 2. Κάνε το, <i>σαν</i> θέλεις. 3. Σαν τό ’κάνες, δεν ξεγίνεται. 4. Σαν θέλει ο Θεός, όλα γίνονται. 5. Σαν πας πουλί μου στο Μόρια.

Σ’ όλες τις παραδειγματικές φράσεις το ‘*σαν*’ κατέχει τη θέση του υποθετικού ‘*αν*’ και εισάγει κανονικά υποθετικό λόγο του πραγματικού και του προσδοκώμενου. Η χρήση γίνεται ολοένα και σπανιότερη. Η τάση της σημερινής γλώσσας είναι η χρήση του ‘*αν*’ σε όλες τις περιπτώσεις. Στο σημασιολογικά επίπεδο, οι φράσεις 4 και 5 είναι

⁶³ Βλ. HUMBERT, *Συντακτικόν της Αρχαίας Ελληνικής γλώσσας*, σελ. 224-228.

⁶⁴ ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και άλλοι, *Συντακτικόν Νεοελληνικής*, σελ. 81.

⁶⁵ Βλ. το ‘*σαν*’ ως υποθετικός σύνδεσμος: *Νεοελληνική Γραμματική*, § 290, ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, σελ. 473, ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ, και άλλοι, σελ. 81, ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και άλλοι, *Συντακτικόν Νεοελληνικής*, σελ. 82- 84, ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, σελ. 564.

αμφίσημες, γιατί το 'σαν' μπορεί να σημαίνει εξίσου 'αν' και 'όταν'. Ο σημασιολογικός περίγυρος δεν αίρει την αμφισημία. Π. χ. στο συγκεκριμένο παράδειγμα της φράσης 5 (η φράση 4 είναι παροιμιώδης χωρίς σημασιολογικό περίγυρο) που προέρχεται από το δημοτικό τραγούδι, ο εκφραστικός περίγυρος δεν αποσαφηνίζει τη σημασία του 'σαν'. Αν το 'σαν' εκληφθεί ως 'όταν' τότε έχουμε χρονική και όχι υποθετική πρόταση.

Σημείωσα, στην παράγραφο του 'σαν' και του 'όπως' ως εξομοιωτικών επιρρημάτων, ότι στη βαθιά δομή της ομοίωσης ενυπάρχει ένα είδος υπόθεσης, που όμως στην επιφανειακή δομή δεν είναι εμφανής. Αυτό σημαίνει ότι ο συντακτικός ρόλος των λέξεων (επιφανειακή δομή) δε συμβαδίζει υποχρεωτικά με το σημασιολογικό υπόβαθρο (βαθιά δομή). Για το λόγο αυτό δε θεώρησα τις περιπτώσεις εκείνες ως υποθετικές προτάσεις.

IV.3.δ. Χρονική συνδεσμική χρήση

Αναλύοντας τις παραδειγματικές φράσεις όπου το 'όπως' ή το 'σαν' λειτουργούν ως επιρρήματα επισήμανα ότι ορισμένες από τις φράσεις αυτές ήταν αμφίσημες, γιατί οι δύο αυτές λέξεις θα μπορούσαν να εκληφθούν και ως χρονικά επιρρήματα, αλλά και ως χρονικοί σύνδεσμοι και να σημαίνουν 'όταν'. Οι αμφισημίες αυτές είναι συχνότερες στην περίπτωση του 'σαν' και αυτό είναι κατανοητό, αν λάβουμε υπόψη την μορφολογική εγγύτητα μεταξύ του 'σαν' (ως + αν) και του 'όταν' (ότε + αν) που εικονίζει και την αρχική σημασιολογική τους εγγύτητα. Οι αμφίσημες παραδειγματικές φράσεις αυτού του τύπου αναλύθηκαν στην προηγούμενη παράγραφο.

Στην περίπτωση του 'όταν' ισχύουν όσα σημειώθηκαν εισαγωγικά για τη δυσκολία διαχωρισμού ανάμεσα στην επιρρηματική και τη συνδεσμική λειτουργία ορισμένων λέξεων της ΝΕ. Επειδή αντικείμενο αυτής της έρευνας δεν είναι ο καθορισμός του, ασαφούς άλλωστε, συντακτικού ρόλου του 'όταν', υιοθέτησα τον όρο 'συνδεσμικό επίρρημα' του Τσοπανάκη. Όταν λοιπόν το 'όπως' ή το 'σαν' εισάγουν υποταγμένες χρονικές προτάσεις, θεωρώ ότι έχουν συνδεσμική λειτουργία και τις εξετάζω στην παρούσα παράγραφο.

Τα εγχειρίδια της ΝΕ γραμματικής και σύνταξης ακολουθούν μία περιέργη τακτική. Θεωρώντας ότι το 'όπως' είναι επίρρημα⁶⁶ ή μόριο⁶⁷, δεν αναφέρονται καν στη συνδεσμική του λειτουργία.

όπως	σαν
1. Όπως τον είδα, τρώμαξα.	1. Τρελάθηκα σαν τ' άκουσα.
2. Όπως περπατούσα, σκόνταψα κι έπεσα.	2. Σαν τελείωσε ο πόλεμος, έγινε βοσκός.

⁶⁶ Νεοελληνική Γραμματική, § 277 και § 284.

⁶⁷ Βλ. ΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, σελ. 491, ΜΟΝΟΓΥΙΟΣ και άλλοι, σελ. 84

Στην πρώτη παραδειγματική φράση ο δομικός ρόλος του *‘όπως’* δεν είναι σαφής, γιατί στο επίπεδο της βαθιάς δομής είναι δυνατό να εκφράζει χρόνο (*Τρόμαξα όταν τον είδα*), αιτία (*Τρόμαξα επειδή τον είδα*) ή και αναφορά (*Τρόμαξα που τον είδα*). Στη δεύτερη παραδειγματική φράση, η χρονική σημασία του *‘όπως’* είναι αναμφισβήτητη. Στο λόγο συχνά το *‘όπως’* αντικαθίσταται από το *‘καθώς’*, που στην προκειμένη περίπτωση έχει τον ίδιο ρόλο και την ίδια σημασία, εκφράζει δηλ. το χρόνο κατά τη διάρκεια του οποίου συνέβη κάτι. Κατά πολλούς γραμματολόγους, όταν το *‘όπως’* σημαίνει *‘καθώς’*, τότε είναι αναφορικό. Ο Τσοπανάκης, εις επίρρωση αυτής της άποψης, δίνει το παράδειγμα: *Θα φάμε όπως θέλετε*⁶⁸, όπου η τροπική αναφορική σημασία του επιρρήματος *‘όπως’* είναι αναμφισβήτητη. Όμως είναι αδύνατο να δοθεί μια οποιαδήποτε αναφορική ή άλλη σημασία, εκτός της χρονικής, στην παραδειγματική φράση: *Όπως περπατούσα, σκόνταψα κι έπεσα*. Θα πρέπει μάλιστα να σημειωθεί ότι το χρονικό αυτό περιεχόμενο στην περίπτωση αυτή εκφέρεται *επίσης* από το ποιόν της ενέργειας των ρηματικών τύπων (διαρκές <στιγμιαίο).

Το *‘σαν’* παρουσιάζει επίσης αμφισημίες. Στη βαθιά δομή της παραδειγματικής φράσης 1 είναι δυνατό να υποκρύπτονται, όπως και στην περίπτωση του *‘όπως’* χρονικές, αιτιολογικές ή αναφορικές σημασίες. Αντίθετα, η παραδειγματική φράση 2 δεν αφήνει καμιά αμφιβολία για τη χρονική συνδεσμική λειτουργία του *‘σαν’*. Επιπλέον, όπως παρατήρησα στην παράγραφο της *Υποθετικής συνδεσμικής χρήσης*, το υποθετικό *‘σαν’* μπορεί να έχει και χρονική σημασία, στις παραδειγματικές φράσεις: 4. *Σαν θέλει ο Θεός, όλα γίνονται* και 5. *Σαν πας πουλί μου στο Μοριά*, όπου το *‘σαν’* μπορεί να σημαίνει *‘αν’* ή *‘όταν’*.

IV.3.ε. Αιτιολογική συνδεσμική χρήση

Ό,τι σημείωσα προηγουμένως για τη δυσχέρεια διαχωρισμού μεταξύ επιρρηματικής και συνδεσμικής λειτουργίας ισχύουν και στην παράγραφο αυτή. Το *‘όπως’* (ποτέ το *‘σαν’*)⁶⁹ είναι δυνατό να σημαίνει *‘επειδή’*, *‘δεδομένου ότι’*, εκφράζοντας την αιτία μιας ενέργειας. Η χρήση αυτή, ήδη σπάνια, τείνει να εκλείψει με την αντικατάσταση του *‘όπως’* από το *‘επειδή’*, ή με μια άλλη εκφραστική λύση, η συνηθέστερη από τις οποίες είναι η γερονδιακή ρηματική μορφή σε -όντας.

Ιστορικά, η αιτιολογική λειτουργία του *‘όπως’* αποτελεί συνέχεια της αρχέγονης σημασίας του προθηματικού *‘ως’*, που ήταν αιτιολογική ή δηλωτική, και στη

⁶⁸ ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, σελ. 562 και 564.

⁶⁹ Ο ΠΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, σελ. 464-467, σημειώνει ότι οι αιτιολογικές προτάσεις εισάγονται με τους αιτιολογικούς συνδέσμους: *γιατί, διότι, επειδή, και που*, αλλά και με άλλους αιτιολογικούς συνδέσμους: *αφού, μα και, μα που, καθώς, σαν, που, σαν να, πως, ότι, εφόσον, τι*. Παραλείπω τις άλλες ανακρίβειες και επικεντρώνομαι στην παράλειψη που *‘όπως’* ως αιτιολογικού συνδέσμου και την μνεία του *‘σαν’* ως τοιούτου. Στα πολλαπλά παραδείγματα που παραθέτει σε καμία περίπτωση δεν υπάρχει αιτιολογική πρόταση που να εισάγεται με *‘σαν’*.

συνέχεια εξελίχθηκε στο αιτιολογικό 'όπως' και στο δηλωτικό 'πως' της ΝΕ⁷⁰.

Η περίπτωση του 'σαν' είναι ακόμα πιο περίπλοκη. Όπως σημείωσα (βλ. ιν.1.δ: *Ελλειπτικές επιρρηματικές χρήσεις*) οι *αμφίσημες ελλειπτικές επιρρηματικές συντάξεις του σαν* μπορούν να εκληφθούν και ως αιτιολογικές. Οι παραδειγματικές φράσεις που παρέθεσα εκεί (*Σαν νέος, έκανε κι αυτός λάθη* και *Σαν Έλληνας, αγαπώ τη θάλασσα*) στην καθημερινή τους αποδοχή (*Έκανε κι αυτός λάθη, επειδή είναι νέος* και *Αγαπώ τη θάλασσα, επειδή είμαι Έλληνας*) φαίνονται περισσότερο αιτιολογικές παρά εξομοιωτικές. Το σαν 'είναι δυνατό συνεπώς να επέχει θέση αιτιολογικού συνδέσμου, αλλά μόνο σε ελλειπτικές συντάξεις. Επειδή όμως οι συντάξεις αυτές είναι αμφίβολες, δεν επανέρχομαι στην παράγραφο αυτή.

όπως	σαν
1. Όπως δεν είχε λεφτά, προτίμησε να μην αγοράσει τίποτε. 2. Όπως δε μιλούσε λέξη ελληνικά, σώπασε. 3. Όπως ήξερε το δρόμο, έφτασε σύντομα. βλ.: IV. 1.η. <i>Τροπική-αιτιολογική επιρρηματική χρήση.</i>	βλ.: ιν.1.δ. <i>Ελλειπτικές επιρρηματικές χρήσεις.</i> βλ.: ιν. 1.η. <i>Τροπική-αιτιολογική επιρρηματική χρήση.</i>

Περιττό να επαναλάβω ότι η λειτουργία του 'όπως' στις παραδειγματικές αυτές φράσεις είναι συνδεσμική, αφού εισάγει δευτερεύουσα αιτιολογική πρόταση. Όμως το γεγονός ότι το 'όπως' επέχει θέση γερονδιακής ρηματικής μορφής (*Μη έχοντας λεφτά, προτίμησε να μην αγοράσει τίποτε, Μη μιλώντας ελληνικά, σώπασε και Ξέροντας το δρόμο, έφτασε σύντομα*), δείχνει ότι στη δομή της ΑΕ φράσης υπήρχε αιτιολογική μετοχή, π. χ. *Γνωρίζων την οδόν, έφθασεν συντόμως*. Με την εξασθένηση του συντακτικού ρόλου της μετοχής, χρειάστηκε στήριξή της από την 'ως': *Ως γνωρίζων την οδόν έφθασεν συντόμως*. Η μετεξέλιξή της 'ως' σε 'όπως' αποτέλεσε το επόμενο βήμα.

IV.3.στ. Αναφορική συνδεσμική χρήση

Πρόκειται για την πλέον αμφισβητούμενη χρήση του 'όπως' και του 'σαν'. Ο Τσοπανάκης στο κεφάλαιο περί συνδέσμων, σημειώνει ότι ως αναφορικοί σύνδεσμοι λειτουργούν επίσης τα αναφορικά επιρρήματα, μεταξύ των οποίων και τα 'όπως' και 'σαν'. Οι λέξεις αυτές είναι αναφορικές, όταν απαντούν στην ερώτηση 'πώς', π. χ. *Άσ' τον να ζήσει όπως ζούσε ή Θα φάμε όπως θέλετε*⁷¹. Ο συγγραφέας δεν αναφέρει παραδείγματα με το 'σαν'. Εξήγησα ήδη στην προηγούμενη παράγραφο, ότι δεν υπάρχει αμφιβολία για την τροπική αναφορική σημασία του 'όπως' στις

⁷⁰ JANNARIS, § 1737-1738, 1742, 1751, 1755.

⁷¹ ΤΣΟΠΑΝΑΚΗΣ, σελ. 562 και 564.

ανωτέρω φράσεις. Το πρόβλημα είναι αν στην προκειμένη περίπτωση πρόκειται για συνδέσμους ή για επιρρήματα. Ο Τσοπανάκης, με την πρόταση περί *‘συνδεσμικών επιρρημάτων’* κατά περίπτωση κατατάσσει τις λέξεις με συνδετική σημασία τότε στους συνδέσμους και τότε στα επιρρήματα, χωρίς να είναι πάντοτε σαφής ο λόγος αυτής της κατάταξης. Κατά τη γνώμη μου το *‘όπως’* και το *‘σαν’* στις πιο πάνω φράσεις είναι επιρρήματα και σαν τέτοια τα εξετάσαμε στο μέρος περί επιρρημάτων. Βέβαια στη ΝΕ τα επιρρήματα δε λειτουργούν πλέον όπως στην ΑΕ, λόγος για τον οποίο οι γραμματολόγοι τα χαρακτήρισαν *‘μόρια’*. Ο όρος, όπως ήδη γράφτηκε κατ’επανάληψη, δεν είναι επιτυχής. Τα *‘μόρια’* του Τζάρτζανου είναι εν μέρει τα *‘συνδεσμικά επιρρήματα’* του Τσοπανάκη, όρος ασφαλώς επιτυχέστερος. Μένουν όμως να καθοριστούν τα πλαίσια εντός των οποίων ένα επίρρημα λειτουργεί σαν σύνδεσμος και στο σημείο αυτό η έρευνα είναι ακόμα στο σημείο εκκίνησης⁷².

Στην παράγραφο περί Τροπικών-αναφορικών επιρρηματικών χρήσεων καταχώρησα δύο παραδείγματα με το *‘σαν’* να λειτουργεί αναφορικά (*Πες το σαν πριν και Τίποτε δεν είναι σαν άλλοτε*). Δεν επανέρχομαι στις περιπτώσεις αυτές γιατί δεν υπάρχει, κατά τη γνώμη μου, καμία αμφιβολία για την επιρρηματική λειτουργία του *‘σαν’* σε αυτές τις φράσεις.

IV.4. Προθετική χρήση

Στην παράγραφο που εξέτασα το *‘όπως’* και το *‘σαν’* ως εξομοιωτικά επιρρήματα και ειδικά στις Υποπεριπτώσεις 1 και 4, όπου η εξομοίωση ανάγεται στο υποκείμενο ή στο κατηγορούμενο της κύριας, έγινε λόγος για τις φράσεις εκείνες όπου το *‘σαν’* ακολουθείται από έναρθη αιτιατική. Η παρουσία αιτιατικής σε έναν επιρρηματικό προσδιορισμό που ανάγεται στο υποκείμενο ή το κατηγορούμενο δεν είναι συντακτικά δυνατή. Τα περισσότερα εγχειρίδια παρακάμπτουν το θέμα, ενώ άλλα αναγνωρίζουν στην περίπτωση αυτή μια προθετική λειτουργία του *‘σαν’*, χωρίς πάντως να αναφέρουν το *‘σαν’* στον κατάλογο των προθέσεων της ΝΕ. Ιστορικά, το *‘σαν’* προέρχεται από το *‘ως’*, που στην ΑΕ είχε και προθετική σημασία. Ως σήμερα άλλωστε το *‘ως’* διατηρεί την προθετική σημασία και εκφράζει απόσταση χρονική ή τοπική, έχασε όμως τις άλλες προθετικές δυνατότητες που είχε στην ΑΕ. Αυτό όμως δεν αιτιολογεί την εξέλιξη του *‘σαν’* σε πρόθεση. Επί του προκειμένου χρειάζεται μια καλή μελέτη της ιστορικής πορείας της λέξης, που δεν είναι του παρόντος, για να εντοπιστούν

⁷² Ο ΝΑΚΑΣ, σελ. 121, ο μόνος που γνωρίζω να ασχολήθηκε με το θέμα, γράφει ότι δεν υπάρχει μεν πρόβλημα μια λέξη να έχει πολλές συντακτικές λειτουργίες, θα πρέπει όμως να υπάρχουν ακριβή και συγκεκριμένα κριτήρια για να κατατάξουμε μια λέξη σε διαφορετικές κατηγορίες. Στη νεοελληνική βιβλιογραφία δεν εντόπισα τέτοια κριτήρια, πράγμα που σημαίνει ότι η έρευνα στο σημείο αυτό είναι ανύπαρκτη.

οι πρώτες προθετικές συντάξεις και να κατανοηθεί η συντακτική παρέκκλιση που οδήγησε στη σημερινή πραγματικότητα. Στη συνέχεια θα αποπειραθώ την, κατά την άποψή μου, πιθανότερη εξήγηση αυτού του φαινομένου. Για να γίνει σαφής η προθετική λειτουργία του 'σαν' θεώρησα σκόπιμο να χρησιμοποιήσω τις παραδειγματικές φράσεις των Υποπεριπτώσεων 1 και 4 του 'σαν' ως εξομοιωτικού επιρρήματος.

<i>όπως</i>	<i>σαν</i>
	1. Την αγαπούσε, σαν τον πατέρα της. 2. Δε μυρίζει σαν τη μαργαρίτα. 3. Τον φρόντιζε σαν τη μάνα του. 4. Μιλά σαν το γιατρό. 5. Έχει γένια σαν τον αδελφό του. 6. Κίτρινος σαν το λεμόνι, (αιτιατική) 7. Κίτρινος σαν ένα λεμόνι, (αιτιατική) 8. Όμορφος σαν τον άγγελο. 9. Όμορφος σαν έναν άγγελο.

Στις οικείες Υποπεριπτώσεις 1 και 4, εξήγησα ότι στο σημασιολογικό πεδίο το 'σαν' που εισάγει έναρθη αιτιατική εκφράζει το ίδιο περιεχόμενο με το εξομοιωτικό επίρρημα σαν' που ακολουθείται από έναρθη ή άναρθη ονομαστική. Δηλ. η προθετική λειτουργία του 'σαν' δεν καλύπτει καμία εκφραστική ανάγκη.

Κατά την άποψή μου το προθετικό 'σαν' προέρχεται από τη μεσαιωνική γενίκευση της αιτιατικής στον εμπρόθετο λόγο και τη χρήση της πρόθεσης 'ως' συνοδευόμενης από το υποθετικό 'αν για να υποδείξει την ομοιότητα μέσω του αντικείμενου και όχι την ταυτότητα, που εκφράζεται μέσω του κατηγορουμένου. Δηλ. η φράση 4 πήρε στη ΜΕ τη μορφή: *Ομιλεί ως αν τον ιατρόν* (αντικείμενο) και όχι *Ομιλεί ως αν ο ιατρός* (κατηγορούμενο). Η συγχώνευση του 'ως' και του 'αν' σε 'ωσάν' και τελικά σε 'σαν' αποτελεί την τελική φάση της εξέλιξης αυτής.

Το *Συντακτικό της Νεοελληνικής* θεωρεί ότι το 'σαν' χρησιμοποιείται κανονικά σαν πρόθεση που συντάσσεται με ονομαστική, όταν συνοδεύει άναρθο ουσιαστικό ή ουσιαστικό με αόριστο άρθρο, και με αιτιατική όταν συνοδεύεται από έναρθο ουσιαστικό ή αντωνυμία⁷³. Όπως εξήγησα και αλλού οι συντάξεις του 'σαν' με ονομαστική δεν είναι προθετικές, αλλά επιρρηματικές.

V. ΣΥΜΠΕΡΑΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Η ανάλυση των νεοελληνικών συντάξεων του 'όπως' και του 'σαν' υποδεικνύει ότι οι λέξεις αυτές εκφράζουν συγγενικές ως ταυτόσημες έννοιες, όταν ο συντα-

⁷³ *Συντακτικό της Νεοελληνικής*, σελ. 163.

κτικός τους ρόλος ανάγεται στο κοινό συνθετικό τους 'ως'. Αντίθετα οι συντακτικοί τους ρόλοι απομακρύνονται, όταν ανάγονται στο μη κοινό συνθετικό τους ('αν' για το 'σαν' και 'όποι' για το 'όπως').

Η απόπειρα να ταξινομηθούν το 'όπως' και το 'σαν' σε ένα μέρος του λόγου της ελληνικής είναι ανώφελη, γιατί άλλοτε λειτουργούν ως επιρρήματα, άλλοτε ως συνδετικά επιρρήματα και σύνδεσμοι και ενίοτε ως μόρια ή ως προθέσεις. Αυτό ώθησε πολλούς ερευνητές της ΝΕ γραμματικής να τα κατατάξουν στην νεφελώδη κατηγορία των 'μορίων', χωρίς να εξηγήσουν τί ακριβώς υπονοούν με τον όρο αυτό. Άλλοι πάλι, κατά περίπτωση, τα ταξινομούν σε κάποια κατηγορία και στη συνέχεια παραθέτουν παραδειγματικές φράσεις που αντιβαίνουν στην προηγούμενη κατηγοριοποίηση. Επιτυχέστερος είναι ο χαρακτηρισμός τους ως 'συνδετικά και συνδεσμικά επιρρήματα', που όμως δεν καλύπτει όλο το φάσμα των συντακτικών και εκφραστικών δυνατοτήτων τους. Η ανάλυση των παραδειγματικών φράσεων δείχνει ότι είναι σκοπιμότερο να γίνεται λόγος για 'χρήσεις' των δύο αυτών λέξεων, οι οποίες τελικά μπορούν να καταταγούν σε περισσότερα του ενός μέρη του λόγου.

Σε μία μόνο περίπτωση, με την οποία κανείς δεν έχει ως τώρα ασχοληθεί, το σαν» λειτουργεί ως ερωτηματικό μόριο, με την κλασική σημασία του όρου 'μόριο' δηλ. της χωρίς σημασιόμενο εγκλιτικής λέξης, που εμπλεκόμενη στη σύνταξη, διαμορφώνει τη σημασία μιας φράσης. Σε μία άλλη περίπτωση το 'σαν' λειτουργεί ως πρόθεση που συντάσσεται με έναρθη αιτιατική και εκφράζει ομοιότητα. Σε μία επίσης περίπτωση το 'όπως', ως καθαρό τροπικό επίρρημα, αποτελεί έκφραση και όχι συντακτική δυνατότητα.

Στην κοινή και τρέχουσα χρήση οι δύο λέξεις εισάγουν επιρρηματικούς ή επιθετικούς προσδιορισμούς και υποταγμένες προτάσεις. Στην πρώτη περίπτωση χρησιμοποίησα τον όρο 'επιρρηματική χρήση' και στη δεύτερη τον όρο 'συνδεσμική χρήση'. Η σαφής διάκριση ανάμεσα στις δύο αυτές χρήσεις είναι συχνά αδύνατη, αφού οι επιρρηματικοί προσδιορισμοί είναι δευτερεύουσες ή συμπληρωματικές προτάσεις. Η βασική σημασία των δύο αυτών λέξεων στην επιρρηματική χρήση είναι τροπική, είτε ο τρόπος εκφράζει αναφορά, είτε εκφράζει αιτία, είτε εκφράζει ομοιότητα ή υπόθεση. Εξαίρεση στην τροπική αυτή σημασία αποτελεί μόνο η σπάνια χρονική σημασία που μπορεί να εκφράσει το 'όπως'. Από τις δυνατότητες αυτές, εκείνη που κυρίως απασχόλησε τους ερευνητές, καθότι συχνότερη, είναι η εξομοιωτική. Η εξομοίωση που εκφράζει η δευτερεύουσα πρόταση που εισάγουν το 'σαν' και το 'όπως' μπορεί να αναφέρεται στο υποκείμενο, στο αντικείμενο ή στο κατηγορούμενο της κύριας με ανάλογες επιπτώσεις στην πτώση του ονόματος της δευτερεύουσας. Γενικά, οι δύο λέξεις έχουν τις ίδιες εκφραστικές δυνατότητες και συχνά τίθεται το ερώτημα πώς η ταυτοσημίες αυτές συμβιβάζονται με το νόμο της γλωσσικής οικονομίας. Πιθανόν μελλοντικά ο ένας από τους δύο τύπους να επιβληθεί επισκιάζοντας και τελικά εκτοπίζοντας τον άλλο.

Στη συνδεσμική χρήση των δύο λέξεων, οι κοινοί τύποι είναι σπάνιοι. Το 'σαν' εισάγει ειδικές, υποθετικές ή χρονικές υποταγμένες προτάσεις, ενώ το 'όπως' τελικές (μόνο στην ΝΕΚ) και χρονικές, σύνταξη που τείνει να εξαφανιστεί. Το 'όπως' εισάγει επίσης αιτιολογικές και αναφορικές προτάσεις, αλλά ο ρόλος του αιτιολογικού ή αναφορικού συνδέσμου που του αποδίδεται δεν είναι βέβαιος, γιατί συγχέεται με αυτόν του επιρρήματος.

Κατακλείδα αυτών των παρατηρήσεων αποτελεί ο πιο κάτω συνοπτικός πίνακας των διαφόρων συντάξεων και χρήσεων του 'όπως' και του 'σαν'

όπως	σαν
Καθαρό επίρρημα	
Τροπική επιρρηματική έκφραση	
Συνδετικό επίρρημα	
Τροπικό-αναφορικό Τροπικό-υποθετικό Τροπικό ομοιοματικό α) η ομοίωση εκφέρεται με ουσιαστικό και ανάγεται στο υποκείμενο της κύριας β) η ομοίωση εκφέρεται με αντωνυμία και ανάγεται στο υποκείμενο της κύριας γ) η ομοίωση ανάγεται στο κατηγορούμενο της κύριας δ) η ομοίωση ανάγεται στο αντικείμενο της κύριας ε) ελλειπτικές εξομοιωτικές χρήσεις στ) ελλειπτικές τροπικές χρήσεις Τροπικό-αιτιολογικό Χρονικό	Τροπικό-αναφορικό Τροπικό ομοιοματικό α) η ομοίωση εκφέρεται με ουσιαστικό και ανάγεται στο υποκείμενο της κύριας β) η ομοίωση εκφέρεται με αντωνυμία και ανάγεται στο υποκείμενο της κύριας γ) η ομοίωση ανάγεται στο κατηγορούμενο της κύριας δ) η ομοίωση ανάγεται στο ανηκείμενο της κύριας ε) ελλειπτικές εξομοιωτικές χρήσεις στ) ελλειπτικές τροπικές χρήσεις ζ) αμφίσημες συντάξεις
Μόριο	
	Ερωτηματικό
Σύνδεσμος	
Τελικός Χρονικός Αιτιολογικός (;) Αναφορικός (;)	Ειδικός Υποθετικός Χρονικός Αναφορικός (;)
Πρόθεση	
	+ εμπρόθετη αιτιατική

Η ασάφεια του συντακτικού ρόλου των δύο λέξεων έχει επιπτώσεις στη σημασιολογία. Σε πολλές περιπτώσεις σημείωσα τις αμφισημίες, ή και πολυσημίες, ορισμένων παραδειγματικών φράσεων. Η αναγωγή στη βαθιά δομή δε δίνει πά-

ντοτε ικανοποιητικές απαντήσεις, γιατί σε πολλές περιπτώσεις η αμφισημία έχει ως αφετηρία περισσότερες της μίας δομές, γεγονός που πηγάζει από το ιστορικό παρελθόν του 'όπως' και του 'σαν'. Οι δύο αυτοί σχηματισμοί, και κυρίως το 'σαν', έχουν μεν αρχαιοελληνικές καταβολές, αλλά όχι αρχαιοελληνικές χρήσεις ανάλογες με τις σημερινές. Οι αμφισημίες οφείλονται αφενός στη σημασιολογική διεκκυστίδα ανάμεσα την ΑΕ και στη ΝΕ, και αφετέρου στη συντακτική σύγχυση της ΝΕ που δεν καταφέρνει να ξεπεράσει τις συντακτικές οριοθετήσεις της ΑΕ. Όπως όμως η ελληνική βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη, επιτρέπεται να προβλέψει κανείς ότι η χρήση τελικά θα παγιώσει τις όσες ασταθείς χρήσεις του 'όπως' και του 'σαν', θα άρει τις αμφισημίες και θα καταργήσει τις ταυτοσημίες.